

مدل اقتناع سازی فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی با تاکید بر اندیشه علامه مصباح یزدی

alavi@iki.ac.ir

سیداسماعیل علوی / دکتری روانشناسی مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی ره

afrakhteh786@gmail.com

زهره افراخته / دکتری زن و خانواده دانشگاه ادیان و مذاهب اسلامی

چکیده

هدف: این پژوهش با هدف طراحی مدلی جامع برای تبیین فرآیند اقتناع سازی فرزندآوری، مبتنی بر مبانی اسلامی و با تکیه بر چارچوب روانشناختی علامه مصباح یزدی انجام شد.

روش: مطالعه حاضر از نوع تحقیقات کیفی بوده که با به کارگیری روش تحلیل محتوای کیفی و رویکرد کدگذاری نظری اجرا گردید. داده‌های پژوهش از طریق بررسی نظام‌مند آیات قرآن کریم و روایات معصومین (ع)، با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند مبتنی بر واژگان کلیدی حوزه فرزندآوری، گردآوری شد. به منظور اعتباربخشی به یافته‌ها، مدل اولیه در قالب پرسشنامه‌ای محتوایی در اختیار ۱۴ تن از خبرگان علوم اسلامی و روانشناسی قرار گرفت و شاخص روایی محتوا (CVR و CVI) محاسبه گردید.

یافته‌ها: تحلیل داده‌ها منجر به استخراج چهار بُعد اصلی مؤثر در فرآیند اقتناع شد: ۱) آگاهی‌بخشی (شامل تبیین جایگاه توحیدی نسل، ارزش ازدواج و مقام مادری)، ۲) مانع‌زدایی (رفع باورهای بازدارنده مانند هراس از تنگدستی، دشواری‌های تربیتی، سقط جنین، روابط نامشروع)، ۳) انگیزه‌بخشی (شامل تحریک غرایز فطری بقا، کمال‌طلبی و لذت‌جویی متعالی از طریق مفاهیمی چون بقای نام، تعالی خانواده و نشاط) و ۴) توانمندسازی (تقویت قابلیت‌های جسمانی، روانی و اجتماعی). این ابعاد در چارچوب نظریه سه‌بعدی نفس علامه مصباح (شناخت، گرایش و قدرت) تبیین شدند؛ به‌طوری که آگاهی‌بخشی و مانع‌زدایی به بُعد شناختی، انگیزه‌بخشی به بُعد گرایش (که خود برآمده از حب ذات و شامل غرایز ثلاثه است) و توانمندسازی به بُعد قوایی نفس مرتبط می‌شوند.

نتیجه‌گیری: یافته‌ها نشان می‌دهد مدل اقتناعی فرزندآوری، نیازمند یک رویکرد چندبعدی و فرآیندمحور است که به‌طور هم‌زمان بر تصحیح بینش‌ها، تحریک انگیزه‌های درونی و تقویت توانمندی‌های عملی تمرکز دارد. مدل نهایی ارائه‌شده، که از تلفیق داده‌های دینی و مبانی روانشناختی اسلامی به‌دست آمده، چارچوبی مفهومی برای طراحی برنامه‌ها و فعالیت‌های فرهنگی در حوزه سیاست‌های جمعیتی فراهم می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: اقتناع، فرزندآوری، جمعیت، روانشناسی اسلامی، هرم سه بعدی نفس علامه مصباح.

مقدمه

فرزندآوری را نمی‌توان جدای از شبکه پیچیده‌ای از تعیین‌کننده‌های گوناگون دانست که دامنه‌ای از عوامل فردی، زیستی تا ابعاد اقتصادی و سیاسی را دربر می‌گیرد. در کانون این شبکه، آگاهی‌ها و طرز تلقی‌های زنان و مردان نسبت به تشکیل خانواده و تربیت فرزند قرار دارد که نقشی محوری ایفا می‌کنند. (Brauner, 2013؛ Miller, 1992) در این میان، نگرش افراد به عنوان یک سازه روان‌شناختی کلیدی که بازتاب‌دهنده ارزیابی کلی آنان از یک پدیده است (Aronson E. et al, 2016، ص 190)، مورد توجه ویژه پژوهشگران قرار گرفته است. این مفهوم در کانون بسیاری از چارچوب‌های نظری تبیین‌کننده رفتار باروری واقع شده و به عنوان مکانیزمی اثرگذار بر زمانبندی و تعداد فرزندان شناخته می‌شود. شواهد پژوهشی حاکی از آن است که دیدگاه مساعد نسبت به فرزند و والدگری، نه تنها تسریع‌کننده آغاز مرحله فرزندآوری است، بلکه با افزایش تمایل به داشتن فرزندان بیشتر نیز همراه می‌باشد. (باربر و همکاران، 2001)

بررسی تحولات اجتماعی ایران در حوزه فرزندآوری، گویای دگرگونی‌های عمیقی در نگرش افراد و جامعه است. در گذشته، دیدگاه‌ها عموماً مثبت و مبتنی بر ارزش‌های معنوی بود؛ فرزندان به عنوان برکت، مایه برون‌رفت از مشکلات و عاملی برای استحکام نهاد خانواده تلقی می‌شدند و نقش مادری با تقدس و مسئولیت‌پذیری کامل همراه بود. در مقابل، نگرش معاصر در بسیاری از موارد، فرزند را به چشم یک «کالا» می‌نگرد که تملک آن از منظر منطق اقتصادی مقرون به صرفه نیست، از سوی جامعه چندان پذیرفته شده تلقی نمی‌گردد و حتی ممکن است مورد تشویق نزدیکان نیز قرار نگیرد. همچنین، این باور که فرزندان پشتیبان دوران سالمندی والدین خواهند بود، در دنیای مدرنیته کنونی تا حد زیادی رنگ باخته است. (گلپایگانی، 1394 و محمدی، 1396).

در بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر فرزندآوری، نگرش دینی به عنوان یکی از تعیین‌کننده‌های مهم شناخته می‌شود. شواهد پژوهشی متعددی حاکی از اثر مثبت و تقویت‌کننده اعتقادات مذهبی بر تمایل و عمل به فرزندآوری است (کلانتری، 1389؛ اوجاقلو، 1393). مطالعات داخلی نشان می‌دهد که میان سطح دینداری افراد و میزان فرزندآوری آنان رابطه‌ای مستقیم و معنادار برقرار است؛ به گونه‌ای که با افزایش شدت اعتقادات مذهبی، تمایل و اقدام به داشتن فرزند بیشتر نیز افزایش می‌یابد. (پژها و کمالی‌ها، 1394) این الگو نه تنها در نگرش، بلکه در رفتار واقعی باروری نیز مشاهده شده است. به عنوان نمونه، پژوهش‌ها در تهران و سایر نقاط ایران تأیید می‌کنند که ابعاد مختلف دینداری بر تمایل به فرزندآوری تأثیر مستقیم دارد (پیلتن و رحمانیان، 1394). این ارتباط تنها محدود به بافت ایرانی نیست و در پژوهش‌های بین‌المللی نیز مصداق دارد. برای مثال، مشخص شده است زنانی که برای دین نقش محوری‌تری در زندگی خود قائل هستند، به طور متوسط دارای فرزندان بیشتری هستند

(هیفورد و مورگان، ۲۰۰۸). مکانیزم این تأثیر از طریق نقش واسطه‌ای دینداری در شکل‌دهی به سایر ارزش‌ها تبیین می‌شود. سطوح بالای دینداری معمولاً با سطوح پایین‌تر سکولاریسم و فردگرایی همراه است و در مقابل، با توجه و اهمیت بیشتر به ارزش‌های خانوادگی مرتبط است. این مجموعه از ارزش‌ها در نهایت به نرخ بالاتر فرزندآوری منجر می‌شود.

اقناع (Persuasion) به فرآیند تغییر هشیارانه نگرش‌ها بر اثر انتقال پیام گفته می‌شود (فرانزوی، ۱۳۹۵، ص ۱۵۲). از لحاظ تاریخی، برجسته‌ترین ساختار برای مطالعه نگرش، مدل سه‌مؤلفه‌ای بوده است. در این دیدگاه، نگرش یک سازه روانی غیر قابل مشاهده است که می‌تواند خود را در باورها، احساسات و رفتار آشکار سازد. طبق این دیدگاه، نگرش‌ها محصول عقایدمان در مورد یک چیز، احساسمان در مورد آن چیز و رفتارمان در برابر آن است (فرانزوی، ۱۳۹۵، ص ۱۳۱). طبق این مدل هر سه مؤلفه شناختی، عاطفی و رفتاری باید در تعریف نگرش وجود داشته باشند (Cooper & Hogg، ۲۰۰۷، ص ۱۰۰). بعد از دهه ۱۹۹۰م، بسیاری از روان‌شناسان اجتماعی، دیدگاه سه‌مؤلفه‌ای را کنار گذاشتند و به دیدگاه قدیمی‌تر یک مؤلفه‌ای روی آوردند که ارزیابی جزء اصلی آن است (فرانزوی، ۱۳۹۵، ص ۱۳۱). در این تعریف، نگرش عبارت است از ارزیابی مثبت یا منفی از یک موضوع که این موضوع نگرش می‌تواند چیزی عینی یا انتزاعی مانند افراد، گروه‌ها، اشیاء یا ایده‌ها باشد (Aronson et al، ۲۰۱۶، ص ۱۹۰).

یکی از کهن‌ترین، بنیادی‌ترین و تأثیرگذارترین چارچوب نظری در حوزه اقناع، مدل اقناعی ارسطو که در کتاب «خطابه» (Rhetoric) ارائه شده است. ارسطو اقناع را «هنر کشف و به کارگیری تمامی وسایل ترغیب موجود در یک موقعیت خاص» می‌دانست. این تعریف کلیدی از کتاب «خطابه» او گرفته شده است که در آن اقناع را نه صرفاً یک فن بیان، بلکه یک هنر عقلانی مبتنی بر اصول می‌داند. این مدل استدلال می‌کند که یک گوینده برای متقاعد کردن مؤثر مخاطب، باید از سه «وسایل اقناع» (Modes of Persuasion) یا سه افزار بهره برد: لوگوس (Logos)، اتوس (Ethos) و پاتوس (Pathos). لوگوس (Logos) به معنای استدلال منطقی و عقلانی است که ارائه دلایل، شواهد عینی (آمار، داده‌ها، حقایق)، استدلال استقرایی (مثال‌های جزئی به نتیجه کلی) یا قیاسی (اصول کلی به نتیجه جزئی)، ساختار منطقی را شامل می‌شود. اتوس (Ethos) به معنای اعتبار، شخصیت و اخلاقیات گوینده می‌باشد که نشانگر صداقت، صلاحیت و تخصص (مثلاً با ذکر تجربیات)، نشان دادن نیت خوب و توجه به منافع جمع، رعایت ادب و احترام به دیدگاه‌های مخالف، استفاده از زبان و لحن مناسب است. و پاتوس (Pathos) به معنای احساسات و عواطف مخاطب می‌باشد که با استفاده از داستان‌های احساس‌برانگیز، تصاویر زبانی (ایماژ)، طنز، امید، ترس، شرم، یا غرور ملی، به کارگیری لحن صدا و زبان بدن مؤثر برانگیخته می‌شود (plato، ۲۰۲۲).

در منابع روان شناسی اجتماعی دو رویکرد عمده برای اقناع و تغییر نگرش وجود دارد؛ رویکرد پیام-یادگیری و رویکرد شناختی-پاسخ. رویکرد سستی پیام-یادگیری یکی از اولین و متنفذترین برنامه‌های تحقیقاتی در زمینه اقناع است که تحت مدیریت کارل هاوُلند در دانشگاه ییل در هنگام جنگ جهانی دوم و پس از آن تهیه شد (مکگوایر، ۱۹۹۵) در این رویکرد از اصول بنیادی نظریه یادگیری استفاده شد تا تفاوت‌های ارتباط مؤثر و غیر مؤثر مشخص شود. در این رویکرد تغییر نگرش سه مرحله دارد. مرحله اول، توجه کردن به پیام است؛ در مرحله دوم باید پیام را بفهمیم و مرحله سوم نیز پذیرش پیام است. در این فرایند، هر مرحله به مرحله قبل از خودش بستگی دارد. محققان دانشگاه ییل برای بررسی فرایند تغییر نگرش، آزمایشهایی انجام دادند که روی چهار عامل مؤثر بر اقناع متمرکز بودند: (۱) متغیرهای مربوط به منبع، (۲) متغیرهای مربوط به پیام، (۳) متغیرهای مربوط به رسانه یا کانال و (۴) متغیرهای مربوط به هدف. آنها سعی کردند توضیح بدهند که یک نفر یا گروه (منبع) چگونه چطور پیام را از طریق رسانه یا کانال برای تغییر دادن نگرش‌های طرف یا گروه مقابل مخابره می‌کند.

رویکرد یادگیری پیام به‌طور کلی بینش خوبی در مورد زمان اقناع و نحوه اقناع به ما می‌دهد. اما رویکرد جدیدتر شناختی-پاسخ به ما نشان می‌دهد که چرا مردم در پاسخ به پیام‌های اقناعی، نگرش‌های خود را تغییر می‌دهند؟ (چیکن، ۱۹۸۷م؛ پتی و کاسیوپو، ۱۹۸۶م). در ضمن، رویکرد یادگیری پیام برای دریافت‌کننده پیام اقناعی موضعی انفعالی قائل است، ولی رویکرد پاسخ شناختی نقش فعالی برای مردم در فرایند اقناع قائل است (فرانزوی، ۱۳۹۵، ص ۱۵۲). متنفذترین نظریه حاصل از رویکرد پاسخ شناختی، مدل احتمال تجزیه و تحلیل متقاعدسازی (Elaboration likelihood model) توسط ریچارد پتی و جان کاسیوپو (۱۹۸۶م) پرورش یافت. اصطلاح احتمال تجزیه و تحلیل نیز به این نکته اشاره دارد که گیرنده پیام چقدر احتمال دارد اطلاعات موجود در پیام اقناعی را تجزیه و تحلیل کند. این مدل سه سهم عمده در زمینه تغییر نگرش و رابطه نگرش با رفتار دارد: الف) مطرح می‌کند که تغییر نگرش می‌تواند در نتیجه فرایندهای تفکرانی نسبتاً بالا یا پایین باشد؛ ب) این فرضیه را مطرح می‌کند که نگرش‌هایی که شکل گرفته یا تغییر کرده‌اند، به‌عنوان تابعی از مقدار تفکری که درگیر مسئله است، می‌تواند از تأثیر بیشتر یا کمتری برخوردار باشد (بر رفتار بیشتر یا کمتر اثر بگذارد)؛ پ) تعداد اندکی از شیوه‌هایی را که هر متغیر (مثلاً اعتبار) می‌تواند بر نگرش اثر بگذارد، مشخص می‌کند (پتی و واگنر، ۲۰۱۱م، ص ۹۶).

مدل رفتار برنامه‌ریزی‌شده (Theory of planned behavior)؛ براساس این نظریه نزدیک‌ترین علت رفتار، قصد رفتاری یا تصمیم آگاهانه برای انجام دادن عملی خاص است. تعیین‌کننده‌های قصد رفتاری عبارت‌اند از نگرش نسبت به رفتار، هنجار ذهنی و احساس کنترل رفتاری. نگرش نسبت به رفتار، به‌عنوان مجموع حاصل ضرب انتظار در ارزش تعریف می‌شود. یعنی حاصل ضرب احتمال ذهنی (انتظار) رفتار دارای پیامد خاصی

است در ارزش این پیامد از نظر فرد. هنجار ذهنی نیز مجموعه‌ای است از دو مؤلفه که عبارت‌اند از یک باور مبنی بر اینکه یک «مرجع» مهم (شخص یا گروه دیگر) فکر می‌کند او باید این رفتار را انجام دهد، و انگیزه برای پیروی از آن شخص یا گروه. این متغیر سوم قدرت پیش‌بینی‌کنندگی را به‌ویژه در مورد رفتارهایی که شخص کنترل ارادی کامل بر آنها ندارد (نظیر رفتارهای پیچیده‌ای که مستلزم برنامه‌ریزی یا آماده‌سازی گسترده هستند) افزایش می‌دهد. احساس کنترل رفتاری به‌عنوان برداشت فرد در مورد سهولت انجام رفتاری که مدنظر دارد، تعریف می‌شود. فرض بر این بود که احساس کنترل رفتاری یا به‌طور غیرمستقیم و از طریق قصد رفتاری بر رفتار تأثیر می‌گذارد یا به‌طور مستقیم، بسته به اینکه تا چه حد بازتاب دقیقی از کنترل واقعی فرد بر رفتار مورد نظر است (علوی، ۱۳۹۸، ص ۵۰).

در الگوی نظری روانشناختی اسلامی، هرم روان آدمی از سوی علامه مصباح یزدی، نفس آدمیان بسان هرمی سه بعدی فرض شده است (شاملی و یوسفی، ۱۴۰۰، ص ۱۱)؛ حقیقت واحد نفس انسانی دارای سه بُعد بنیادین و درهم‌تنیده است. این ابعاد که در یک ساختار هرمی قابل ترسیم هستند، مبدأ و منشأ تمام فعالیت‌های ادراکی، تحرکی و انگیزشی انسان به شمار می‌روند: ۱. بُعد شناختی (علم و ادراک): این بُعد، مرتبط با قوه ادراک و فهم نفس است. علم، ذاتی نفس بوده و عین وجود آن محسوب می‌شود. این بُعد، مسئول کلیه فرآیندهای شناختی از جمله تصور، تصدیق، استدلال و کسب معرفت است و زیرساخت آگاهی‌بخشی و بینش‌افزایی را تشکیل می‌دهد. ۲. بُعد قدرت: این بُعد، اشاره به قدرت و توانمندی ذاتی نفس برای انجام فعالیت‌ها دارد. این قدرت صرفاً به حرکات جسمانی محدود نمی‌شود، بلکه شامل فعالیت‌های درونی و روانی همچون تصمیم‌گیری، اراده و تغییر حالات درونی نیز می‌گردد. این بُعد، پایه‌ای برای توانمندسازی و تبدیل شناخت و انگیزه به رفتار بالفعل است. ۳. بُعد گرایش: اساسی‌ترین مرتبه این بُعد، «حب نفس» یا خوددوستی فطری است. این محبت ذاتی به خویشتن، ریشه و سرچشمه اصلی تمام گرایش‌ها، علاقه‌مندی‌ها و انگیزه‌های ثانویه انسان است. تمام تلاش‌های فرد در راستای جلب منفعت یا دفع ضرر از خود، از این سرچشمه سرازیر می‌شوند. این سه بُعد در تعامل پویا با یکدیگر، شبکه‌ای از شاخه‌ها و گرایش‌های جزئی‌تر (مانند غرایز اصلی بقاء، کمال و لذت) را پدید می‌آورند. به عبارت دیگر، همه انگیزه‌های انسانی، در نهایت، صورتی تفصیل‌یافته از «حب نفس» هستند که تحت هدایت بُعد شناختی و با بهره‌گیری از بُعد قوایی، به افعال و رفتارهای گوناگون منجر می‌شوند (مصباح، ۱۳۹۲، ص ۱۸۲-۱۸۵).

با بررسی پیشینه و ادبیات پژوهشی هیچ گونه مدل اقناعی برای فرزندآوری از منابع اسلامی یافت نشد. مدل‌های متعددی در زمینه اقناع و متقاعدسازی بطور مطلق وجود دارد که هیچ یک بطور خاص برای فرزندآوری ترسیم نشده‌اند. در منابع اسلامی نیز الگوی ساختار انگیزش رفتار انسان از نگاه علامه طباطبائی وجود دارد که توسط نجیب الله نوری، ۱۳۹۶ طرح شده است که به عوامل انگیزشی رفتار انسان به‌طور عام پرداخته است یا مدل

مفهومی اراده براساس منابع اسلامی که توسط مجید قندی زاده، ۱۴۰۲ انجام شده است. با مرور اجمالی پیشینه تحقیق در خصوص مدل اقناعی فرزندآوری می‌توان گفت هیچ‌کدام از تحقیقات صورت گرفته به مؤلفه‌های اقناعی فرزندآوری و ارتباط بین آن‌ها به شیوه‌ی تحلیل محتوا در منابع اسلامی نپرداخته‌اند. اهمیت این مسئله به خاطر توجه خاص منابع دینی به موضوع فرزندآوری، با عناوین گوناگون و نسبتاً گسترده است. بنابراین سؤالات پژوهشی این پژوهش این است که در منابع اسلامی، مؤلفه‌های اقناعی فرزندآوری چیست؟ و نوع ارتباط آن‌ها با یکدیگر چگونه است؟ درنهایت مدل اقناعی فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی ارائه شود.

روش پژوهش

این پژوهش به لحاظ هدف، «بنیادی» بوده و به دنبال افزایش حیطه دانش و آگاهی است وازلحاظ رویکرد، کیفی-کمی است که به آن آمیخته (Mixed method) از نوع طرح متوالی اکتشافی (Exploratory sequential design) گفته می‌شود و مشتمل بر دو روش روش تحلیل محتوا و روش توصیفی زمینه‌یابی است.

جامعه آماری، نمونه و روش گردآوری داده‌ها: جامعه متنی پژوهش، کلیه جملات توصیفی و تبیینی موجود در قرآن کریم و همه‌ی روایات موجود در کتب قبل از قرن پنجم هجری است که بر اساس طبقه بندی طباطبائی (۱۳۹۰: ص ۲۸۶-۲۶۵) در منابع روایی سطوح «الف»، «ب» قرار دارند. منظور از منابع درجه الف و ب، کتب روایی اندیشمندان تا سده پنجم هجری مانند شیخ کلینی، سیدرضی، شیخ صدوق، شیخ مفید، شیخ طوسی و شیخ طبرسی می‌باشد (همان). از متون با درجه «ج» به عنوان مؤید استفاده شده است. با به‌کارگیری روش نمونه‌گیری هدفمند و با محوریت شبکه مفاهیم مرتبط با فرزندآوری، نمونه‌ای غنی و اطلاعات‌محور از گزاره‌های مرتبط انتخاب گردید.

فرآیند تحلیل داده‌ها: تحلیل داده‌ها مطابق با روش تحلیل محتوای کیفی و در سه مرحله کدگذاری تکراری و نظام‌مند انجام پذیرفت: ۱- کدگذاری باز: در این مرحله، داده‌های متنی به‌صورت خط‌به‌خط مورد واکاوی قرار گرفتند تا مفاهیم اولیه و ایده‌های محوری مرتبط با ترغیب به فرزندآوری استخراج شوند. هر مفهوم به‌عنوان یک کد شناسایی و نام‌گذاری گردید. ۲- کدگذاری محوری: در این گام، کدهای پراکنده حاصل از مرحله پیشین، از طریق مقایسه مداوم و جست‌وجوی پیوندهای مفهومی، در ذیل مقوله‌های اصلی جامع‌تر دسته‌بندی شدند. حاصل این مرحله، شناسایی چهار بُعد یا مقوله کلیدی در مدل اقناعی فرزندآوری بود. ۳- کدگذاری انتخابی: در نهایت، با تمرکز بر مقوله‌های هسته‌ای شناسایی‌شده، ارتباط منطقی و ساختار کلی بین آن‌ها تبیین گردید (Strauss & Strauss).

(Corbin, 1990). در این پژوهش، این مقوله‌های نهایی در قالب یک مدل سه‌بعدی (بینش، گرایش و قدرت) سامان یافتند.

اعتباریابی (روایی) یافته‌ها: به منظور اطمینان از دقت و اعتبار مقوله‌های استخراج‌شده و مستندات آن‌ها، از تکنیک بررسی اعتبار محتوایی با استفاده از نظر خبرگان بهره گرفته شد. بدین منظور، مقوله‌ها همراه با مستندات قرآنی و روایی مربوطه، در قالب یک پرسشنامه محتوایی ساختاریافته، در اختیار ۱۴ تن از صاحب‌نظران و متخصصان حوزه‌های علوم اسلامی و مطالعات خانواده قرار گرفت. میزان توافق خبرگان و اعتبار محتوای ابزار با محاسبه شاخص روایی محتوا (CVI) موردسنجش و تأیید قرار گرفت.

یافته‌ها

در این مطالعه، به منظور شناسایی مؤلفه‌های اقناع‌سازی فرزندآوری، فرآیندی نظام‌مند مبتنی بر تحلیل محتوای کیفی متون دینی طراحی و اجرا گردید (بخش اول). این فرآیند در چهار گام پیوسته و منسجم به شرح ذیل انجام پذیرفت:

گام اول: گردآوری نظام‌مند داده‌های متنی: با عنایت به این که عبارت صریح «اقناع فرزندآوری» در منابع اسلامی موجود نبود، رویکردی واژه‌بنیاد (Terminology-based) اتخاذ گردید. در این رویکرد، با شناسایی شبکه‌ای از کلیدواژه‌های معنادار مرتبط با حوزه مفهومی پژوهش، گزاره‌های مرتبط از متون هدف استخراج می‌شوند (Cimino, 2000). این روش به‌ویژه در تحلیل محتوای کیفی متونی که فاقد اصطلاحات مدرن صریح هستند، کاربرد دارد. در این مرحله، شبکه‌ای جامع از کلیدواژه‌های معنادار مرتبط با حوزه مفهومی فرزندآوری (از قبیل: ولد، حمل، ثقل، سقط، نسل، طلق، رضع، ولد، وضع، طفل، ذریه، غلام، ثمر، ابن، بنت، ارث، حفده، صبیبه، نسمة، عقال، وطی، نکاح، زواج، زنا، لواط، مساحقه) شناسایی شد. سپس، کلیه آیات قرآن کریم و گزاره‌های روایی که شامل این واژگان یا مشتقات آنها بودند، از متون معتبر دینی استخراج گردید تا بانک داده‌های اولیه پژوهش تشکیل شود.

گام دوم: فشرده‌سازی و تلخیص داده‌ها

در این مرحله، هر یک از گزاره‌های گردآوری‌شده، به دقت مطالعه و مضمون اصلی و پیام محوری آن استخراج گردید. هدف از این گام، کاهش حجم داده‌ها بدون افت محتوای معنایی، و تبدیل متون گسترده به ایده‌های کانونی قابل مدیریت برای تحلیل عمیق‌تر بود.

گام سوم: مقوله‌بندی و گروه‌بندی داده‌ها

ایده‌های کانونی استخراج‌شده، بر مبنای اشتراکات موضوعی و قرابت مفهومی مورد بررسی و مقایسه قرار گرفتند. بر این اساس، داده‌ها در خوشه‌های مفهومی مجزا سازماندهی شدند. این خوشه‌بندی، سنگ بنای اولیه برای شکل‌گیری مقوله‌های نهایی پژوهش بود.

گام چهارم: استخراج و نام‌گذاری مؤلفه‌های نهایی

در نهایت، با تحلیل و تعمق در ماهیت هر یک از خوشه‌های مفهومی و ارتباط درونی مفاهیم موجود در آنها، مؤلفه‌های اصلی مدل اقتناع‌سازی فرزندآوری تبیین گردید. هر مؤلفه با توجه به جوهره مشترک مفاهیم درون‌خوشه‌ای، نام‌گذاری نهایی شد. این مؤلفه‌ها چارچوب جامعی را تشکیل می‌دهند که در بخش بعدی (بحث و نتیجه‌گیری) به تفصیل ارائه شده و ذیل مدل نهایی تبیین می‌گردند.

جدول ۱. مستندات و مؤلفه‌های استخراج‌شده از آیات و روایات

آگاهی افزایی	گسترش نسل توحیدی
- وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً... (بقره/۳۰) دلیل و مؤید عمومیت خلافت، آیه: (إِذْ جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ، که شما را بعد از قوم نوح خلیفه‌ها کرد)، «اعراف/۶۹» و آیه: (ثُمَّ جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ، و سپس شما را خلیفه‌ها در زمین کردیم)، «یونس/۱۴» و آیه: (وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ، و شما را خلیفه‌ها در زمین کند) «النمل/۶۲» می‌باشد. (المیزان، ج ۱، ص: ۱۱۶). - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَا يَمْنَعُ الْمُؤْمِنَ أَنْ يَتَّخِذَ أَهْلًا، لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَرْزُقَهُ نَسَمَةً تُثْقِلُ الْأَرْضَ بِلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. (من لا يحضره الفقيه: ج ۳ ص ۳۸۲) - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنْ يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ لَقِيَ أَخَاهُ فَقَالَ يَا أَخِي كَيْفَ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَتَزَوَّجَ النِّسَاءَ بَعْدِي فَقَالَ إِنْ أَبِي أَمَرَنِي وَقَالَ إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ لَكَ ذُرِّيَّةٌ تُثْقِلُ الْأَرْضَ بِالتَّسْبِيحِ فَافْعَلْ (الكافی، ج ۵، ص ۳۳۴). - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مِيرَاثُ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ مِنْ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ وَلَدٌ يَعْبُدُهُ مِنْ بَعْدِهِ. (الكافی ج ۶ ص ۳) - امام صادق علیه السلام: مِيرَاثُ اللَّهِ مِنْ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ وَلَدٌ صَالِحٌ (مكارم الأخلاق، ج ۱، ص ۲۱۸)	- رسول الله صلى الله عليه وآله: مَنْ تَزَوَّجَ أَحْرَزَ نَصْفَ دِينِهِ (من لا يحضره الفقيه، جلد ۳، صفحه ۳۸۳) - رسول الله صلى الله عليه وآله: لَعَنَ اللَّهُ الْمُتَبَتِّلِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالْمُتَبَتِّلَاتِ مِنَ النِّسَاءِ؛ الَّذِينَ يَقُولُونَ: لَا تَتَزَوَّجُ (الفردوس: ج ۳ ص ۴۶۶). - الإمام الصادق عليه السلام: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ النِّسَاءَ أَنْ يَتَّبِلْنَ وَيُعْطِلْنَ أَنْفُسَهُنَّ مِنَ الْأَزْوَاجِ. (الكافی: ج ۵ ص ۵۰۹) - رسول الله صلى الله عليه وآله: خِيَارُ أُمَّتِي الْمُتَاهِلُونَ، وَشِرَارُ أُمَّتِي الْعُزَابُ (جامع الأخبار: ص ۲۷۳ ح ۷۴۸). - عنه صلى الله عليه وآله: رُدَّالْ مَوْتَاكُمُ الْعُزَابُ (الكافی: ج ۵ ص ۳۲۹ ح ۳، تهذيب الأحكام: ج ۷ ص ۲۳۹ ح ۱۰۴۵). - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: تَنَاحَكُوا تَنَاسَلُوا تَكْتَرُوا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأَمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَوْ بِالسَّقَطِ (جامع الاخبار، ص ۲۷۲) - فَاطِمَةُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (شوری/۱۷) "يَذُرُّكُمْ فِيهِ" یعنی در این قرار دادن، نسل شما را زیاد می‌کند. (المیزان، ج ۱۸، ص ۲۶) قال ثعلب في قوله تعالى: يَذُرُّكُمْ فِيهِ، معناه يَكْتَرُّكُمْ فيه أي في الخلق. (لسان العرب، ج ۱ ص ۸۰)
آگاهی افزایی	ارزش ازدواج

عن أبا الحسن عليه السلام: ولو لم يكن في المناكحة والمصاهرة آية محكمة ولا سنة متبعة ولا أثر مستفيض، لكان فيما جعل الله من بر القريب وتقریب البعيد وتأليف القلوب وتشبيك الحقوق وتكثير العدد وتوفير الولد لنوائب الدهر وحوادث الأمور ما يرغب في دونه العاقل اللبيب ويسارع إليه الموفق المصيب ويحرص عليه الأديب الأريب (الكافي ج ٥: ص ٣٧٤). - قال رسول الله ﷺ: ما يمنع المؤمن أن يتخذ أهلاً، لعل الله أن يرزقه نسمة تنقل الأرض بلا إله إلا الله. (من لا يحضره الفقيه: ج ٣ ص ٣٨٢) - قال رسول الله ﷺ: ما بنى بناء في الإسلام أحب إلى الله تعالى من التزويج. (من لا يحضره الفقيه: ج ٣ ص ٣٨٣) - قال رسول الله ﷺ: ما من شيء أغض إلى الله عز وجل من بيت يخرب في الإسلام بالفرقة يعنى الطلاق (كافي، ج ٥، ص ٣٢٨).	
آگاهی افزایی	جایگاه مادری
- قال رسول الله ﷺ: إذا حملت المرأة كانت بمنزلة الصائم القائم المجاهد بنفسه وماله في سبيل الله فإذا وضعت كان لها من الأجر ما لا يدرى أحد ما هو؟ لعظمه فإذا أرضعت كان لها بكل مصة كعدل عتق محرر من ولد إسماعيل، فإذا فرغت من رضاعه ضرب ملك كريم على جنبها وقال: استأنفى العمل؛ فقد غفر لك (وسائل الشيعة، ج ٢١، ص ٤٥١، ح ٢٧٥٥٧). - على بن موسى الرضا عليه السلام: واعلم أن حق الأم الزم الحقوق وأوجبها لأنها حملت حيث لا يحمل أحد أحدًا وقت السمع والبصر وجميع الجوارح مسرورة مستبشرة بذلك فحملته بما فيه من المكروه والذي لا يصبر عليه أحد ورضيت بأن تجوع ويشبع ولدها وتظلم ويروى وتعى ويكتسى ويظل وتضحى فليكن الشكر لها والبر والرفق بها على قدر ذلك وإن كنتم لا تطيقون بأدنى حقها إلا يعون الله وقد قرن الله عز وجل حقها بحقه فقال اشكروا لي ولوالديك إلى المصير. (فقه الرضا، ص ٣٣٤). - قال رسول الله ﷺ: إذا حملت المرأة تستغفر لها الملائكة في السماء والحيثان في البحر وكتب الله لها في كل يوم ألف حسنة ومحا عنها ألف سيئة فإذا أخرجها الطلق (و آنگاه که درد زایمان می گیرد) كتب الله لها ثواب المجاهدين و ثواب الشهداء والصالحين وغسلت من ذنوبها كيوم ولدتها امها و كتب الله لها ثواب سبعين حجه فإن أرضعت ولدها كتب الله لها بكل قطره من لبنها حسنة وكفر عنها سيئة واستغفر لها الحور العين في جنات النعيم (عوامل علوم سیده النساء و مستدرکاتها، ج ١، ص ٥٢٤).	
آگاهی افزایی	خداوند دشمنان
- و من الناس من يعجبك قوله في الحياة الدنيا ويشهد الله على ما في قلبه وهو ألد الخصام وإذا تولى سعى في الأرض ليفسد فيها ويهلك الحرث والنسل والله لا يحب الفساد ﴿٢٠٤﴾ بقره ٢٠٥-٢٠٤ - عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ:..اللَّهُمَّ إِنَّا نَشْكُو إِلَيْكَ فَقَدْ نَبَّيْنَا.. وَ كَثُرَ عَدُوْنَا وَ قَلَّ عَدَدُنَا (جمال الأسبوع، ج ١، ص ٤١٥). - وَ كَانَ مِنْ دُعَائِهِ (امام سجاد عليه السلام) لِأَهْلِ الثُّغُورِ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ، وَ كَثِّرْ عَدَتَهُمْ...اللَّهُمَّ أَفْلَلْ بِذَلِكَ عَدُوَّهُمْ...اللَّهُمَّ عَقِّمِ أَرْحَامَ نِسَائِهِمْ، وَ بَيِّسْ أَصْلَابَ رَجَالِهِمْ، (صحيفة سجادية، دعای ٢٧)	
مانع زدایی	هراس از تنگدستی
- أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتاً أَحْيَاءً وَ أَمْواتاً ﴿٢٦﴾/مرسلات - وَ مَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا (هود/٦٧) - رَوَى حَمْزَةُ بْنُ حُمْرَانَ بِإِسْنَادِهِ أَنَّهُ أَتَى رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَ عِنْدَهُ رَجُلٌ فَأَخْبَرَهُ بِمَوْلُودٍ لَهُ فَتَغَيَّرَ لَوْنُ الرَّجُلِ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ مَا لَكَ قَالَ خَيْرٌ قَالَ قُلْ قَالَ خَرَجْتُ وَ الْمَرْأَةُ تَمْخَضُ فَأَخْبَرْتُ أَنَّهَا وَلَدَتْ جَارِيَةً فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ الْأَرْضُ تُقْلَهَا وَ السَّمَاءُ تَظْلُهَا وَ اللَّهُ يَرْزُقُهَا (من لا يحضره الفقيه، ج ٣، ص: ٤٨٢).	

- وَبَشَّرَ النَّبِيُّ ﷺ بِأَبْنَيْهِ فَظَنَرَ فِي وَجْهِهِ أَصْحَابَهُ فَرَأَى الْكَرَاهَةَ فِيهِمْ فَقَالَ «مَا لَكُمْ رِيحَانَهُ أَشْمَمَهَا وَرَزَقَهَا عَلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ» (من لا يحضره الفقيه، ج ٣، ص: ٤٨١). - عن بكر بن صالح: كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ ﷺ إِنِّي اجْتَنَبْتُ طَلَبَ الْوَلَدِ مُنْذُ خَمْسِ سِنِينَ، وَذَلِكَ أَنَّ أَهْلِي كَرِهَتْ ذَلِكَ وَقَالَتْ: إِنَّهُ يَشْتَدُّ عَلَى تَرْبِيَتِهِمْ؛ لِقَلَّةِ الشَّيْءِ، فَمَا تَرَى؟ فَكَتَبَ ﷺ إِلَيَّ: أَطْلُبِ الْوَلَدَ؛ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يَرْزُقُهُمْ. (الكافي: ج ٦، ص ٣) - قال امير المؤمنين ﷺ: لِكُلِّ ذِي رَمَقٍ قُوَّةٌ وَ لِكُلِّ حَبَّةٍ أَكَلٌ (الوافي ، جلد ٢٦ ، صفحه ٢٢٥) - قال امير المؤمنين ﷺ: تَنْزِلُ الْمَعُونَةُ عَلَى قَدْرِ الْمُتَوَنُّةِ («نهج البلاغه»، حكمت ١٣٣) - قال امير المؤمنين ﷺ: عِيَالُهُ الْخَلَائِقُ، ضَمِنَ أَرْزَاقَهُمْ، وَ قَدَّرَ أَقْوَاتَهُمْ (الخطبه ٨٩ نهج البلاغه) - قال أبو عبد الله ﷺ: من ترك التزويج مخافه العيلة فقد أساء الظن بربه، لقوله سبحانه وتعالى: إن يكونوا فقراء يغنهم الله من فضله (الكافي: ٥)	
مانع زدایی	سقط جنین
- لَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنْ قَتَلْتُمْ كَانَ خَطِئًا كَبِيرًا. (اسراء/٣١) - «عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ الْمَرْأَةُ تَخَافُ الْحَبْلَ فَتَشْرَبُ الدَّوَاءَ فَتُقْلِي مَا فِي بَطْنِهَا قَالَ لَا فَقُلْتُ إِنَّمَا هُوَ نُطْفَةٌ فَقَالَ إِنْ أَوَّلَ مَا يُخْلَقُ نُطْفَةٌ» (حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ٢٩، ص ٢٥). - «جَعَلَ دِيَةَ الْجَنِينِ مِائَةَ دِينَارٍ فَجَعَلَ لِلنُّطْفَةِ خُمُسَ الْمِائَةِ عِشْرِينَ دِينَارًا وَ لِلْعَلَقَةِ خُمُسُ الْمِائَةِ أَرْبَعِينَ دِينَارًا وَ لِلْمُضْغَةِ ثَلَاثَةَ أَخْمَاسِ الْمِائَةِ سِتِّينَ دِينَارًا وَ لِلْعَظْمِ أَرْبَعَةَ أَخْمَاسِ الْمِائَةِ ثَمَانِينَ دِينَارًا فَإِذَا كَسَى اللَّحْمُ كَانَتْ لَهُ مِائَةُ دِينَارٍ» (حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ٢٩، ص ٣١٢).	
مانع زدایی	فرزندسالاری
- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَلْهَكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩﴾ - وَ قَالَ امير المؤمنين ﷺ: لِبَعْضِ أَصْحَابِهِ لَا تَجْعَلَنَّ أَكْثَرَ شُغْلِكَ بِأَهْلِكَ وَ وَلَدِكَ فَإِنْ يَكُنْ أَهْلُكَ وَ وَلَدُكَ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَوْلِيَاءَهُ وَ إِنْ يَكُونُوا أَعْدَاءَ اللَّهِ فَمَا هُمُكَ وَ شُغْلُكَ بِأَعْدَاءِ اللَّهِ (نهج البلاغه ؛ ص ٥٣٦) - قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَ آبْنَاؤُكُمْ وَ .. أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ جِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ.	
مانع زدایی	روابط نامشروع
- وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ (انعام/١٥١) - وَلَوْ طَا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ آتَاؤُنَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ (اعراف/٨٠) - الْيَوْمَ أَحْلَلْ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ... وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ (مائده/٥) - عَنْ أَبِي الْحَسَنِ ﷺ: عَلَيْهِ تَحْرِيمُ الذُّكْرَانِ لِلذُّكْرَانِ وَ الْإِنَاثِ لِلْإِنَاثِ لِمَا رُكِبَ فِي الْإِنَاثِ وَ مَا طُبِعَ عَلَيْهِ الذُّكْرَانُ وَ لِمَا فِي إِيْتَانِ الذُّكْرَانِ الذُّكْرَانِ وَ الْإِنَاثِ الْإِنَاثِ مِنْ انْقِطَاعِ النَّسْلِ وَ فُسَادِ التَّدْبِيرِ وَ خَرَابِ الدُّنْيَا (علل الشرايع، ج ٢، ص ٥٩٢، باب ٣٤٠، ح ١) - سئل الصادق ﷺ: لِمَ حَرَّمَ الْوِطَاقُ قَالَ ﷺ: مِنْ أَجْلِ أَنَّهُ لَوْ كَانَ إِيْتَانُ الْعُلَامِ حَلَالًا لَاسْتَغْنَى الرَّجَالُ عَنِ النِّسَاءِ فَكَانَ فِيهِ قَطْعُ النَّسْلِ وَ تَعْطِيلُ الْفُرُوجِ وَ كَانَ فِي إِجَازَةِ ذَلِكَ فُسَادٌ كَثِيرٌ (مناقب آل أبي طالب عليهم السلام، ج ٤، ص: ٢٦٤). - علی بن موسی الرضا ﷺ: <u>وحرَم الزنا لما فيه من الفساد من قتل الأنفس و ذهاب الأنساب و ترك التریبه للأطفال و فساد الموارث و ما أشبه ذلك من وجوه الفساد</u> (عیون أخبار الرضا (ع)، ج ٢، ص ٩٠، ح ١)	
انگیزه بخشی	حُب بقا؛ ماندگاری نام و یاد

- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَا يَدَعُ أَحَدُكُمْ طَلَبَ الْوَلَدِ؛ فَإِنَّ الرَّجُلَ إِذَا مَاتَ وَكَانَ لَهُ وَلَدٌ انْقَطَعَ اسْمُهُ (كنز العمال ج ١٦ ص ٢٨١)
- وَرَوَى (مضمراً) أَنَّ مَنْ مَاتَ بَلَا خَلْفٍ فَكَانَ لَمْ يَكُنْ فِي النَّاسِ وَمَنْ مَاتَ وَلَهُ خَلْفٌ فَكَانَ لَمْ يَمُتْ (من لا يحضره الفقيه، ج ٣، ص ٤٨١).
- إمام كاظم عليه السلام: سَعَدَ امْرُؤٌ لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَرَى خَلْفًا مِنْ نَفْسِهِ (الكافي؛ ج ٦؛ ص ٤).
- أَبُو الْحَسَنِ عليه السلام: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِذَا أَرَادَ بَعْدَ خَيْرٍ لَمْ يَمُتْهُ حَتَّى يُرِيَهُ الْخَلْفَ (من لا يحضره الفقيه، ج ٣، ص ٤٨١).
- إمام جعفر عليه السلام: إِنَّ مِنْ سَعَادَةِ الرَّجُلِ أَنْ يَكُونَ لَهُ الْوَلَدُ يَعْرِفُ فِيهِ شِبْهَ خَلْقِهِ وَخَلْقَهُ وَشَمَائِلَهُ (الكافي؛ ج ١؛ ص ٣٠٦).
- وَكَانَ مِنْ دُعَائِهِ (إمام سجادة عليه السلام) لَوْلَدَهُ: اللَّهُمَّ... وَأَحْيِ بِهِمْ ذِكْرِي، وَأَخْفِنِي بِهِمْ فِي غَيْبَتِي (صحيفة سجادية - دعاء ٢٥).
- إمام صادق عليه السلام: يُؤْمَلُ الْإِنْسَانُ فِي وَلَدِهِ مِنَ الْعِزِّ وَالرِّقْدِ وَبَقَاءِ الذِّكْرِ (توحيد المفضل، ص: ١١٥).
- عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: إِذَا أَبْطَأَ بِهِ تَاخِيرُ افْتَادٍ عَلَى أَحَدِكُمْ الْوَلَدُ فَلْيَقُلْ اللَّهُمَّ... بَلِّ هَبْ لِي عَاقِبَةَ صَدَقٍ ذُكُوراً وَإِنَاثاً (الكافي، ج ١).

انگیزه بخشی	حُبِّ بقا؛ استحکام خانواده
- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْوَلَدُ كَبْدُ الْمُؤْمِنِ (عوالي اللئالی، ج ١، ص ٢٧٠) - قَالَ إمام علي عليه السلام: أَوْلَادُنَا أَكْبَادُنَا (مستدرک الوسائل، ج ١٥، ص ٢١٥) - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ لِكُلِّ شَجَرَةٍ ثَمَرَةً، وَثَمَرَةُ الْقَلْبِ الْوَلَدُ (نهج الفصاحه، ص ٣٣٣). - مِنْ وَصِيَّةِ إمام الحسن بن علي عليه السلام كَتَبَهَا إِلَيْهِ بِحَاضِرِينَ عِنْدَ انْصِرَافِهِ مِنْ صَفِينٍ: وَجَدْتُكَ بَعْضِي بَلِّ وَجَدْتُكَ كُلِّي حَتَّى كَانَ شَيْئاً لَوْ أَصَابَكَ أَصَابَنِي وَحَتَّى كَانَ الْمَوْتُ لَوْ أَتَاكَ أَتَانِي (نهج البلاغه، ج ١، ص ٣٩١). - عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: إِذَا أَبْطَأَ بِهِ تَاخِيرُ افْتَادٍ عَلَى أَحَدِكُمْ الْوَلَدُ فَلْيَقُلْ اللَّهُمَّ... آتِسْ بِهِمْ مِنَ الْوَحْشَةِ وَأَسْكُنْ إِلَيْهِمْ مِنَ الْوَحْدَةِ (الكافي، ج ٦، ص ٧). - وَكَانَ مِنْ دُعَائِهِ (إمام سجادة عليه السلام) لَوْلَدَهُ: اللَّهُمَّ... وَاجْعَلْهُمْ لِي مُجِيبِينَ (صحيفة سجادية - دعاء ٢٥). - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: نِعَمَ الْوَلَدُ الْبَنَاتُ مُلَطَّفَاتٌ غَرَمَ وَمِهْرَبَانُ جُهْدَاتٌ مُؤْنَسَاتٌ أَنْسَ وَالْفَتَا كِيرُنْدَه (الكافي، ج ٦، ص ٥). - عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنَّ أَبِي إِبْرَاهِيمَ عليه السلام سَأَلَ رَبَّهُ أَنْ يَرْزُقَهُ ابْنَةً تَبْكِيهِ وَتَتَذَبُّهُ بَعْدَ مَوْتِهِ (الكافي، ج ٦، ص ٥). - قَالَ امير المؤمنين عليه السلام: الْأَنْسُ فِي ثَلَاثَةٍ... الْوَلَدُ الْبَارُّ (غرر الحكم، ج ١، ص ١٢٠) - وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ ﴿٨٩﴾ - وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾ - عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام: إِذَا أَبْطَأَ عَلَى أَحَدِكُمْ الْوَلَدُ فَلْيَقُلْ اللَّهُمَّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ وَحِشًا فَيَقْصُرَ شُكْرِي عَنْ تَفَكُّرِي بَلِّ هَبْ لِي عَاقِبَةَ صَدَقٍ ذُكُوراً وَإِنَاثاً آتِسْ بِهِمْ مِنَ الْوَحْشَةِ وَأَسْكُنْ إِلَيْهِمْ مِنَ الْوَحْدَةِ وَأَشْكُرْكَ عِنْدَ تَمَامِ النُّعْمَةِ (الكافي، ج ٦، ص ٦)	

انگیزه بخشی	حُبِّ بقا؛ انسجام ملی
- وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَرَكُمْ (اعراف ٨٦) - ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكِرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا (اسراء ٦٧) - وَيَمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا (نوح ١٢) - عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام: وَلَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الْمَنَاحَةِ وَالْمَصَاهِرَةِ... وَتَكْثِيرِ الْعِدَدِ وَتَوْفِيرِ الْوَلَدِ لِنَوَائِبِ الدَّهْرِ وَحَوَادِثِ الْأُمُورِ (الكافي ج ٥: ص ٣٧٤). - وَكَانَ مِنْ دُعَائِهِ (إمام سجادة عليه السلام) لِأَهْلِ الثُّغُورِ (مرزبانان): اللَّهُمَّ... كَثِّرْ عِدَّتَهُمْ... اللَّهُمَّ أَفْلِلْ بِذَلِكَ عَدُوَّهُمْ... اللَّهُمَّ عَقِّمِ أَرْحَامَ نِسَائِهِمْ، وَبَيِّسْ أَصْلَابَ رِجَالِهِمْ، (صحيفة دعاء ٢٧)	

- أَمَا عَلِمْتُمْ أَنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأَمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى بِالسَّقَطِ (الكافي، ج ٥، ص ٣٣٤)	
انگیزه بخشی	حُبِّ کمال؛ تکامل و پختگی فردی
- وَلَبَلُّوْكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَ نَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَ الثَّمَرَاتِ وَ بَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ وَ أَمَا الثَّمَرَاتُ فَالظَّاهِرُ أَنَهَا الْأَوْلَادُ، فَإِنْ تَأَثَّرَ الْحَرْبُ فِي قَلْبِ النَّسْلِ بِمَوْتِ الرِّجَالِ وَ الشَّبَانِ أَظْهَرَ مِنْ تَأَثِيرِهِ فِي نَقْصِ ثَمَرَاتِ الْأَشْجَارِ (الميزان، ج ١، ص ٣٥٣). - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَا وَلَدَ فِي أَهْلِ بَيْتِ غُلَامٍ إِلَّا أَصْبَحَ فِيهِمْ عَزٌّ لَمْ يَكُنْ. (المعجم الأوسط: ج ٧ ص ٢٤٤، تاريخ أصبهان: ص ٧٧) - امام صادق عليه السلام: يُؤْمَلُ الْإِنْسَانُ فِي وَلَدِهِ مِنَ الْعِزِّ وَ الرَّقْدِ (ياری) وَ بَقَاءِ الذَّكْرِ (توحيد المفضل، ص: ١١٥). - امام صادق عليه السلام: مَنْ جَعَلَ الْإِنْسَانَ ذَكَرًا وَ أَثْنَى إِلَّا مِنْ خَلْقِهِ مُتَنَاسِلًا وَ مَنْ خَلَقَهُ مُتَنَاسِلًا إِلَّا مِنْ خَلْقِهِ مُؤَمَّلًا (اميدوار) (توحيد المفضل، ص: ٦٨). - امام سجّاد عليه السلام: وَ أَمَا حَقٌّ وَلَدَكَ فَتَعَلَّمَ أَنَّهُ مِنْكَ وَ مُضَافٌ إِلَيْكَ فِي عَاجِلِ الدُّنْيَا بِخَيْرِهِ وَ شَرِّهِ (صحيفه سجّاديه، دعای ٢٥). - من وصيه عليه السلام للحسن بن علي عليه السلام كتبها إليه بحاضرين عند انصرافه من صفين: وَجَدْتُكَ بَعْضِي بَلْ وَجَدْتُكَ كُلِّي حَتَّى كَانَ شَيْئًا لَوْ أَصَابَكَ أَصَابَنِي وَ حَتَّى كَانَ الْمَوْتُ لَوْ أَتَاكَ أَتَانِي فَعَنَانِي مِنْ أَمْرِي مَا يَعْنِينِي عَنْ أَمْرِ نَفْسِي فَكَتَبْتُ إِلَيْكَ كِتَابِي (نهج البلاغه، ج ١، ص ٣٩١) .. - سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ مَا بَالُنَا نَجِدُ بِأَوْلَادِنَا مَا لَا يَجِدُونَ بَنًا قَالَ لَأَنَّهُمْ مِنْكُمْ وَ لَسْتُمْ مِنْهُمْ (من لا يحضره الفقيه، ج ٣، ص ٤٩٤)	
انگیزه بخشی	حُبِّ کمال؛ توسعه و تکامل خانوادگی
- وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَى لَأُولَى الْأَلْبَابِ ﴿٤٣﴾ - قال رسول الله ﷺ: بيت لاصبيان لا بركة فيه. (كنز العمال، ج ١٦، ص ٢٧٤) - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَا مِنْ بَيْتٍ فِيهِ الْبَنَاتُ إِلَّا نَزَلَتْ كُلُّ يَوْمٍ عَلَيْهِ اثْنَتَا عَشْرَةَ بَرَكَةً وَ رَحْمَةً مِنَ السَّمَاءِ (جامع الأخبار، ج ١ ص ١٠٥) - عن ابي عبد الله عليه السلام قال: إِنْ أَلَّكَ لَيْرَحِمُ الْعَبْدُ لَشِدَّةَ حَبِّهِ لَوْلَدِهِ. (الكافي ٦/ ٤٩) - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ نِعَمَ الْوَلَدُ الْبَنَاتُ... مَبَارَكَاتُ (النوادر (للاواندي)، ج ١، ص ٦) - وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً (نوه) وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَقْبَالَ بَاطِلٍ يُؤْمِنُونَ وَبِعَمَتِ اللَّهُ هُمْ يَكْفُرُونَ (نحل/ ٧٢) - زَيْنٌ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ .. ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا (آل عمران/ ١٤) - امام صادق عليه السلام الْبَنُونَ نَعِيمٌ وَ الْبَنَاتُ حَسَنَاتٌ (وسائل الشيعة، ج ١٥، ص ١٩٩) - امام علي عليه السلام: اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ بِالْإِسْلَامِ، وَ لَكَ الْحَمْدُ بِالْقُرْآنِ... وَ الْوَلَدِ... (الدروع الواقية، ص ١٩١؛ البحار، ج ٩٤، ص ١٩٦). - عَنْ أَبِي بصير قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ﷺ: إِذَا أَبْطَأَ (به تاخير افتاد) عَلَى أَحَدِكُمْ الْوَلَدُ فَلْيَقُلْ اللَّهُمَّ ... أَشْكُرُكَ عِنْدَ تَمَامِ النِّعْمَةِ (الكافي، ج ٦، ص ٧).	
انگیزه بخشی	حُبِّ کمال؛ توسعه و پیشرفت ملی
- امام صادق عليه السلام: يُؤْمَلُ الْإِنْسَانُ فِي وَلَدِهِ مِنَ الْعِزِّ وَ الرَّقْدِ (ياری) وَ بَقَاءِ الذَّكْرِ (توحيد المفضل، ص: ١١٥). - امام زين العابدين عليه السلام: مِنْ سَعَادَةِ الرَّجُلِ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ يَسْتَعِينُ بِهِمْ. - فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ أَنَّهُ كَانَ غَفَارًا يُرْسِلُ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ (نوح/ ١٢-١٠) - عَنْ أَبِي الْحَسَنِ عليه السلام: نَوَ لَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الْمُنَاحَةِ وَ الْمُصَاهِرَةِ... تَكْثِيرُ الْعِدَدِ وَ تَوْفِيرُ الْوَلَدِ لِنَوَائِبِ الدَّهْرِ وَ حَوَادِثِ الْأُمُورِ (الكافي ج ٥: ص ٣٧٤). - الراوندي... قَالَ دَخَلَ الْحَسَنُ الْعَسْكَرَ ﷺ ... وَ قَالَ هَلْ رُزِقْتُ وَلَدًا قُلْتُ لَا. فَقَالَ اللَّهُمَّ ارْزُقْهُ وَلَدًا يَكُونُ لَهُ عَضُدًا فَنَعْمَ الْعَضُدُ الْوَلَدُ ثُمَّ تَمَثَّلَ ﷺ مَنْ كَانَ ذَا عَضُدٍ يُدْرِكُ ظِلْمَتَهُ إِنَّ الدَّكِيلَ الَّذِي لَيْسَتْ لَهُ عَضُدٌ «الخراج و الجرائع، ج ١، ص: ٤٧٨؛ وسایل الشيعة، ج ٢١، ص ٣٦٠» - وَ كَانَ مِنْ دُعَائِهِ (امام سجّاد عليه السلام) لَوْلَدِهِ: اللَّهُمَّ وَ مَنْ عَلَى بَقَاءٍ وَلَدِي وَ بِإِصْلَاحِهِمْ لِي وَ بِإِمْتَاعِي بِهِمْ... اللَّهُمَّ اشْدُدْ بِهِمْ عَضُدِي، وَ أَقِمْ بِهِمْ أَوْدِي، (ناراستی کار مرا به راستی آور) ... وَ اعْنِي بِهِمْ عَلَى حَاجَتِي، ... وَ اجْعَلْهُمْ لِي عَوْنًا عَلَى مَا سَأَلْتُكَ (صحيفه سجّاديه- دعای ٢٥).	

انگیزه بخشی	حُب لذت؛ نشاط و شادکامی فردی
و الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ ﴿فرقان/ ۷۴﴾ قال رسول الله ﷺ: اطلبوا الولد و التمسوه فإنه قُرَّةُ الْعَيْنِ (مكارم الاخلاق، ص ۲۲۴). رَدَدْنَاهُ إِلَى أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَ تَحْزَنَ ﴿قصص/ ۱۳﴾ و قَالَتْ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرْتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ ﴿قصص/ ۹﴾ عن أبي عبد الله عليه السلام في قول الله عزَّ و جلَّ و الَّذِينَ آمَنُوا وَ اتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ قَالَ فَقَالَ قَصَرَتِ الْأَبْنَاءُ عَنْ عَمَلِ الْأَبَاءِ فَالْحَقُّوا الْأَبْنَاءَ بِالْأَبَاءِ لَتَقَرَّ بِذَلِكَ أَعْيُنُهُمْ (الكافي، ج ۳، ح ۵) عن النبي ﷺ قَالَ لِلأَشْعَثِ بْنِ قَيْسٍ أَلَا لَكَ مِنْ بِنْتِ حَمْزَةَ وَكَدْ فَقَالَ لِي ابْنٌ لَوْ كَانَ بَدَلَهُ جَفْنَةٌ مِنْ ثُرَيْدٍ (يك ظرف تريد أبگوشت) أَقْدَمُهَا إِلَى الضَّيْفِ كَانَ أَحَبَّ إِلَيَّ فَقَالَ ﷺ لَمْ قُلْتُ ذَلِكَ إِنَّهُمْ لَثَمَرَةُ الْقُلُوبِ وَ قُرَّةُ الْأَعْيُنِ (تفسير الرازي، ج ۱، ص ۵۲۱)	
انگیزه بخشی	حُب لذت؛ گل خوشبوی بهشتی
قال رسول الله ﷺ: الْوَلَدُ رِيحَانَةٌ وَ رِيحَانَتَايَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ (جامع الأخبار، ج ۱، ص ۱۰۶) قال رسول الله ﷺ: رِيحُ الْوَلَدِ مِنْ رِيحِ الْجَنَّةِ (روضه الواعظین، ص ۴۰۳) قال رسول الله ﷺ: الْوَلَدُ لِلْوَالِدِ رِيحَانَةٌ مِنْ اللَّهِ يَشْمُهَا بَيْنَ عِبَادِهِ (عده الداعی، ص ۷۶) ... وَكَلَّتْ جَارِيَةٌ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ الْأَرْضُ تُقْلَهَا وَ السَّمَاءُ تُظْلِيهَا وَ اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَ هِيَ رِيحَانَةٌ تَشْمُهَا (من لا يحضره الفقيه، ج ۳، ص: ۴۸۲). و بَشَّرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ بِابْنَةٍ فَنَظَرَ فِي وَجْهِهِ أَصْحَابُهُ فَرَأَى الْكَرَاهَةَ فِيهِمْ فَقَالَ مَا لَكُمْ رِيحَانَةٌ أَشْمُهَا (من لا يحضره الفقيه، ج ۳، ص ۳)	
انگیزه بخشی	حُب لذت؛ هدیه الهی
لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاءًا وَ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ ﴿شوری/ ۴۹﴾ و الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ ﴿فرقان/ ۷۴﴾ وَ إِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَ كَانَتْ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ﴿مريم/ ۵﴾ وَ وَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَ مِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَ ذِكْرًا لِلْأُولَى الْأَلْبَابِ ﴿ص/ ۴۳﴾	
انگیزه بخشی	حُب لذت؛ زینت بخش زندگی
الْمَالُ وَ الْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا... ﴿كهف/ ۴۶﴾ زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَ الْبَنِينَ... ﴿آل عمران/ ۱۴﴾ وَ كَانَ مِنْ دُعَائِهِ (امام سجاد علیه السلام) لَوْلَدِهِ: اللَّهُمَّ اشْدُدْ بِهِمْ عَضْدِي، ... وَ زَيْنُ بِهِمْ مَحْضَرِي (بزم مرا به وجود ایشان بیاری) (صحیفه سجادیه)	
توانمندسازی	فیزیکی
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ خَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَ بَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَ نِسَاءً ﴿نساء/ ۱﴾ امام صادق علیه السلام: وَ إِنْ كَانَتْ أَثْنَى يَبْقَى وَجْهَهَا نَقِيًّا مِنْ الشَّعْرِ لَتَبْقَى لَهَا الْبَهْجَةُ وَ النَّصَارَةُ الَّتِي تُحَرِّكُ الرَّجُلَ لَمَّا فِيهِ دَوَامُ النَّسْلِ وَ بَقَاؤُهُ؛ (توحيد المفضل، ج ۱، ص ۴۸) قال رسول الله ﷺ: تَزَوَّجُوا بَكْرًا وَ لُودًا وَ لَا تَزَوَّجُوا حَسَنَاءَ جَمِيلَةً عَاقِرًا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ أَلُمُّمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (الكافي، ج ۵، ص ۳۳۴). قال رسول الله ﷺ: دَعُوا الْحَسَنَاءَ الْعَاقِرَ، وَ تَزَوَّجُوا السُّودَاءَ الْوَلُودَ؛ فَإِنِّي أَكَاثِرُ بِكُمْ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (كنز العمال: ج ۱۶ ص ۲۹۳ ح ۴۴۵۴۵)	

- امام صادق علیه السلام : مَنْ جَعَلَ الْإِنْسَانَ ذَكَرًا وَآتَى إِلَّا مَنْ خَلَقَهُ مُتَنَاسِلًا. (توحید المفضل، ص: ۳۸) - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله : تَنَاسَلُوا تَنَاسَلُوا تَكْثُرُوا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأَمَمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَوْ بِالسَّقَطِ (جامع الاخبار، ص ۲۷۲)	
توانمندسازی	روانی
- وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً (روم/۲۱) - امام صادق علیه السلام : لَوْ رَأَيْتَ فَرْدًا مِنْ مَصْرَاعَيْنِ فِيهِ كَلُوبٌ أَ كُنْتَ تَتَوَهَّمُ أَنَّهُ جُعِلَ كَذَلِكَ بَلَا مَعْنَى بَلْ كُنْتَ تَعْلَمُ ضَرُورَةَ أَنَّهُ مَصْنُوعٌ يَلْقَى فَرْدًا آخَرَ فَيَبْرِزُهُ لِيَكُونَ فِي اجْتِمَاعِهِمَا ضَرْبٌ مِنَ الْمَصْلَحَةِ وَ هَكَذَا تَجِدُ الذَّكَرَ مِنَ الْحَيَوَانِ كَأَنَّهُ فَرْدٌ مِنْ زَوْجٍ مَهِيًا مِنْ فَرْدٍ آتَى فَيَلْتَقِيَانِ لَمَّا فِيهِ مِنْ دَوَامِ النَّسْلِ وَ بَقَائِهِ (توحید مفضل، ۶۹) - امام صادق علیه السلام : فَكَّرَ يَا مُفَضَّلُ فِي الْأَفْعَالِ الَّتِي جُعِلَتْ فِي الْإِنْسَانِ مِنَ الطَّعْمِ وَ النَّوْمِ وَ الْجِمَاعِ وَ مَا دُبِرَ فِيهَا فَإِنَّهُ جُعِلَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهَا فِي الطَّبَاعِ نَفْسُهُ مُحَرَّكَ يَقْتَضِيهِ وَ يَسْتَحِبُّ بِهِ يَقْتَضِي الْجِمَاعَ الَّذِي فِيهِ دَوَامُ النَّسْلِ وَ بَقَاؤُهُ... وَ لَوْ كَانَ إِنَّمَا يَتَحَرَّكُ لِلْجِمَاعِ بِالرَّغْبَةِ فِي الْوَلَدِ كَانَ غَيْرَ بَعِيدٍ أَنْ يَقْتَرِعَهُ حَتَّى يَقِلَّ النَّسْلُ أَوْ يَنْقَطِعَ فَإِنَّ مِنَ النَّاسِ مَنْ لَا يَرْغَبُ فِي الْوَلَدِ وَ لَا يَحْفَلُ بِهِ (توحید المفضل، ص: ۷۶)	
توانمندسازی	اجتماعی
- وَأَنْكَحُوا الْأَيَّامَ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ (نور/۳۲) - تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ (مائده/۲)	

بخش دوم: اعتباریابی یافته‌ها با نظر خبرگان: به منظور اعتبارسنجی علمی و ارزیابی اعتبار محتوایی مؤلفه‌ها و مستندات استخراج‌شده، از روش پیمایشی نظرخواهی از خبرگان استفاده گردید.

جامعه خبرگان و روش انتخاب: ابزار سنجش (پرسشنامه محقق‌ساخته) در اختیار ۱۴ نفر از متخصصان و صاحب‌نظران قرار گرفت که بر اساس معیارهای هدفمند انتخاب شده بودند. مهم‌ترین معیارهای گزینش، تخصص دانشگاهی در علوم اسلامی (مانند فقه، تفسیر و حدیث) و همزمان، دانش یا تجربه در حیطه روان‌شناسی و مطالعات خانواده بود تا ارزیابی دارای ابعاد بین‌رشته‌ای جامعی باشد.

ابزار گردآوری داده و مقیاس‌های سنجش: مؤلفه‌های شناسایی شده همراه با مستندات قرآنی و روایی مربوطه، در قالب یک پرسشنامه ساختاریافته ارائه شد. از خبرگان خواسته شد تا دو جنبه کلیدی را مورد ارزیابی قرار دهند: ۱- میزان ارتباط و مطابقت هر مؤلفه با مستندات اسلامی، بر روی یک مقیاس لیکرت چهاردرجه‌ای (کاملاً مرتبط، مرتبط، نسبتاً مرتبط، نامرتب). ۲- درجه ضرورت و اهمیت هر مؤلفه در مدل نهایی، با انتخاب یکی از گزینه‌های «ضروری»، «غیر ضروری اما مفید» و «غیر ضروری».

جدول ۲. بررسی CVI و CVR مؤلفه‌ها توسط کارشناسان خبره

ردیف	کدهسته	کدمحوری	کدهای باز	نمره CVR	نمره CVI
۱	آگاهی افزایی	گسترش نسل توحیدی	تولد با فطرت اسلام، بشارت به فرزند، هدیه بودن فرزند، خلیفه خداوند روی زمین، سنگینی زمین به ذکر لا اله الا الله، ارث عبد مومن	۱	۱
				۱	۱
		ارزش ازدواج	عامل تولید نسل، آرامش، عشق و محبت، اکمال دین، هدفمندی زندگی، نهی از تبطل و نهی از تجردزیستی	۱	۱
		مقام مادری	جهاد در راه خدا، پاداش غیرقابل تصور، ظل توجهات خاصه الهی، بخشش همه گناهان	۱	۱
		خدعه دشمنان	نابودی حرث و نسل، نفی سیل	۰/۹۰	۱
۲	مانع زدایی	هراس از تنگدستی	زراقت الاهی، افزایش روزی با عیال و نساء، زرق و روزی به اندازه مئونه، سوء ظن به وعده الاهی	۱	۱
		سقط جنین	زنده به گور کردن فرزندان به جهت ترس از تنگدستی و یا حفظ آبرو و حیثیت اجتماعی، حرمت سقط در هر مرحله شکل گیری نطفه	۱	۱
		فرزندسالاری	تلاش بیش از حد برای فرزندان، خداوند حافظ و یاری رسان دوستان خود	۰/۸۶	۱
		روابط نامشروع	حرمت زنا، لواط، دوستی با جنس مخالف	۰/۸۶	۱
۳	انگیزه بخشی	حُبّ بقا	ماندگاری نام و یاد؛ بقای نسل، حفظ یادخانوادگی، گریه کن بعد از مرگ	۱	۱
			استحکام خانواده؛ انس و الفت اعضای خانواده، کمک دوران سالخوردگی	۰/۸۶	۱

۱	۱	انسجام ملی؛ کثرت نفرات، امداد الهی			
۰/۹۳	۰/۸۶	تکامل و پختگی فردی؛ احساس ثمربخشی، عزت نفس، امیدواری، تملک، باقیات الصالحات پس از مرگ			
۰/۹۳	۰/۷۲	توسعه و تکامل خانوادگی؛ برکت الهی، رحمت الهی، نعمت الهی	حُب کمال		
۱	۱	توسعه و پیشرفت ملی؛ نیروی انسانی عامل پیشرفت، پیشران اقتصادی، مایه استجاب دعا، شفیعی که شفاعتش پذیرفته است			
۱	۱	نشاط و شادکامی فردی؛ روشنی چشم، گل خوشبوی بهشتی			
۱	۱	عشق و تعلق خانوادگی؛ هدیه الهی به والدین	حُب لذت		
۱	۱	پویایی و نشاط اجتماعی؛ زینت زندگی، معنای زندگی			
۱	۱	جنسیت زن و مرد، زیبایی زن، همسر ولود	توانمندی جسمی		
۱	۰/۸۶	شهوة جنسی، آرامش روانی، غریزه مادری	توانمندی روانی	توانمندسازی	۴
۱	۱	تعاون و تکافل اجتماعی	توانمندی اجتماعی		

طبق قانون محاسبه CVI و CVI در صورتی که تعداد ارزیابان ۱۴ نفر باشند حداقل مقدار CVR (سنجش میزان ضرورت) قابل قبول، بایستی ۰/۵۱ به بالا باشد و در صورتی که نمرات محاسبه شده برای آن‌ها کمتر از میزان مورد نظر با توجه به تعداد متخصصین ارزیابی کننده پرسشنامه باشد، بایستی از آزمون کنار گذاشته شوند و حداقل مقدار قابل قبول برای شاخص CVI (سنجش میزان مطابقت) برابر با ۰/۷۹ است و اگر شاخص CVI کمتر از

۰/۷۹ باشد آن مولفه بایستی حذف شود (فتحی آشتیانی، ۱۳۹۵، ج ۲، صص ۲۷-۳۰). بنابر پاسخ ارزیابی کارشناسان محترم، مطابق قانون مذکور، تمامی مولفه‌ها و خرده مولفه‌ها مورد تایید قرار گرفتند.

نتیجه بررسی‌های پژوهش، طبقه‌بندی گزاره‌های دینی در چهار گروه است که هریک، از چهار مفهوم متمایز حکایت می‌کنند. هریک از این مفاهیم، نشانگر معیارهای لازم برای مدل فرآیندی اقناعی فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی است. این مفاهیم عبارتند از:

۱. آگاهی افزایی: اولین گام برای اقناع در زمینه فرزندآوری افزایش شناخت در زمینه هدف فرزندآوری و چهار عامل بدون واسطه موثر بر فرزندآوری یعنی فرزندان، ازدواج، مادری، نیرنگ دشمنان است.
۲. مانع زدایی: برطرف کردن باورهای غلط ذهنی و خطاهای شناختی در زمینه فرزندآوری از جمله هراس از تنگدستی، سقط جنین، فرزندسالاری، روابط نامشروع که موانع جدی در فرزندآوری هستند.
۳. انگیزه بخشی: مجموعه شرایطی که به رفتار نیرو می‌دهد و به آن جهت می‌بخشد. که شامل سه مولفه «انگیزه بقا»، «انگیزه کمال» و «انگیزه لذت» می‌باشد.
۴. توانمندسازی: توانایی یعنی آنچه مبدأ فعالیت است و فعالیت صرفاً به کارها و تلاش‌های جسمانی منحصر نمی‌شود بلکه شامل توانایی‌های روانی، معنوی و اجتماعی نیز مربوط می‌شود.

شکل ۱: مدل اقناع سازی فرزندآوری براساس منابع اسلامی

بحث و نتیجه‌گیری

هدف غایی این پژوهش، طراحی مدلی مفهومی برای تبیین فرآیند اقتناع سازی فرزندآوری با استناد به منابع اسلامی و در چارچوب نظریه روان‌شناختی - اسلامی علامه مصباح یزدی بود. در راستای این هدف، دو پرسش اصلی مورد بررسی قرار گرفت:

۱. مؤلفه‌های ترغیب‌کننده به فرزندآوری در منابع اسلامی کدامند؟

۲. ساختار و روابط حاکم بر این مؤلفه‌ها چگونه است؟

در پاسخ به پرسش اول، طی فرآیندی نظام‌مند از تحلیل محتوای کیفی متون دینی، چهار هسته کلیدی به عنوان ارکان اصلی مدل شناسایی شد: آگاهی‌بخشی، مانع‌زدایی، انگیزه‌بخشی و توانمندسازی. هر یک از این هسته‌ها حاوی زیرمؤلفه‌های تفصیلی‌ای هستند که در بخش یافته‌ها ارائه گردید و توضیح آن در ادامه می‌آید. **هسته اول، «آگاهی افزایی» است.** گام نخست فرآیند اقتناع سازی افزایش شناخت نسبت به هدف فرزندآوری، مطلوبیت ازدواج و مادری است.

گسترش نسل توحیدی: «هدف الهی از آفرینش انسان این است که از موجودات پستی مانند خاک، گیاه و اسپرم‌ها، موجودی پدید آورد که شعور، فهم، اراده و عشق به خدا داشته باشد؛ شما یک اسپرم را با انسانی که همه چیز را می‌فهمد، مقایسه کنید؛ این دو چه نسبتی با هم دارند؟ خداوند هزاران اسپرم را در قطره‌های کثیف، گندیده و بیارزش قرار داده تا از طریق اسپرمی که «لَمْ یَكُنْ شَيْئًا مَّذْجُورًا» است، انسانی بیافریند که شخصیتی بزرگ از نظر علمی، اخلاقی، سیاسی و مُصلح جامعه‌ای باشد؛ امام از چه بوجود آمد؟ از یک اسپرم به وجود آمد. این هدف الهی از خلقت است. خدا انسانها را نیافریده است تا این موجودات کثیف را از بین ببرند. زیادی تعدادشان نیز از آن روست که قسمت قابل توجهی از آنها زنده بمانند و برای بقای نسل کارساز باشند. اقتضای حکمت الهی این است که از قطره آبی پست، آلوده و نجس، چنین موجوداتی شریف بیافریند. آیا در این اصل که انسانی بوجود آید، جای شک وجود دارد که بگوییم مطلوب است یا مطلوب نیست؟! به‌ویژه آنکه اگر این فرد انسان تکامل یافته‌ای باشد که دیندار ولا اله الا الله گو باشد؟ انسانی که مانند حیوانات زندگی می‌کند، ذَرَّهُمْ یَاكُلُوا وَیَمْتَعُوا وَيُلْهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (حجر/۳)، فی حد نفسه ارزش بالقوه‌ای دارد که برای همه انسانها یکسان است؛ اما اگر انسان موحد و خداشناس شد، بین این انسان و انسانی که مانند حیوانات زندگی می‌کند، فاصله زیادی وجود دارد. هیچ عددی نمی‌تواند این فاصله را تعیین کند. اگر خاک پستی به چنین کمالی برسد که کویندۀ لاله الا الله و خداشناس باشد، آیا می‌توان درباره مطلوبیتش شک کرد؟ این مسئله از کجا استنباط می‌شود؟ از یک قاعده کلامی که آن قاعده کلامی مبتنی بر یک قاعده فلسفی است. افاضه جود و فیاضیت مطلق الهی، هدفی است که از آفرینش دارد» (سخنرانی مصباح، ۱۳۹۲).^۱ «غرض اصلی آفرینش انسان، تحقق خلافت الهی روی زمین بوده

۱. سخنرانی علامه مصباح در همایش تغییرات جمعیتی و نقش آن در تحولات جامعه ۱۳۹۲/۸/۹.

است. اما از آنجا که خلفای خداوند، غیرحضرت آدم، از نسل ایشان بودند، می‌بایست قانون توالد و تناسل بر بشر حاکم می‌شد و افراد بسیاری به وجود می‌آمدند تا صالحان از میان آنان به مقام خلافت برسند.» (مصباح، ۱۳۸۹، ص ۳۶۰)

مطلوبیت ازدواج: فلسفه ازدواج، امری دو مؤلفه‌ای است که یک مؤلفه آن، به «همسران» و مؤلفه دیگر، به «فرزندان» اختصاص دارد. فلسفه ازدواج در بُعد همسران، «سکونت و آرامش» است و در بُعد فرزندان، «تربیت نسل توحیدی». از بررسی بخشی از متون دینی برمی‌آید که یکی از اهداف اصلی ازدواج، تربیت انسان‌های یکتاپرست است. در این دیدگاه، هم تداوم نسل وجود دارد و هم تربیت نسل. تداوم نسل، جزئی از این دیدگاه است؛ اما محور و اساس آن نیست. هدف، تربیت و پرورش افرادی است که راه تکامل و یکتاپرستی را در پیش گیرند. از این رو، بسیاری از ممنوعیت‌ها در حوزه غریزه جنسی (همجنس‌خواهی و زنا) بر همین اساس شکل گرفته‌اند (پسندیده، ۱۴۰۳، ص ۵۶).

جایگاه مادری: در آموزه‌های اسلامی در ارزش جایگاه و مقام مادری، سه دسته آیات و روایات وارد شده است: ۱- آموزه‌هایی که به احسان والدین سفارش کرده است و حتی احسان به والدین را پس از توحید از مهمترین واجبات دانسته است. «وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا» (اسراء/۲۳) علامه طباطبایی ذیل آیه شریفه می‌فرماید: «مساله احسان به پدر و مادر بعد از مساله توحید خدا واجب‌ترین واجبات است هم چنان که مساله عقوق بعد از شرک ورزیدن به خدا از بزرگترین گناهان کبیره است، و به همین جهت این مساله را بعد از مساله توحید و قبل از سایر احکام اسم برده و این نکته را نه تنها در این آیات متذکر شده، بلکه در موارد متعددی از کلام خود همین ترتیب را به کار بسته است» (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۳، ص ۷۹). ۲- آموزه‌هایی که جایگاه مادری را برتر از جایگاه پدری دانسته‌اند. پیامبر اکرم ص فرمود: «زمانی که در نماز نافله بودی، اگر پدرت تو را خواند نمازت را قطع نکن، ولی اگر مادرت تو را صدا زد نمازت را قطع کن» (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۵، ص ۱۸۱). ۳- روایاتی که به تاثیر ویژه‌ی دعای مادر برای فرزند دلالت دارند. امام سجاده فرمود: «مردی نزد رسول خداص آمد و گفت: یا رسول الله هیچ کار زشتی نبوده مگر که انجام داده‌ام آیا خدا توبه مرا می‌پذیرد؟ رسول خدا۹ به او فرمود: آیا پدر و مادرت زنده‌اند؟ گفت: پدرم زنده است. فرمود: برو و به او نیکی کن گفت وقتی آن مرد رفت، رسول خدا ص فرمود: کاش مادرش زنده بود» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۱، ص ۸۲).

خدعه دشمنان اسلام: «امروز همه ما می‌دانیم که ابرقدرت امریکا تحت سیطره صهیونیست‌هاست با اینکه یک عده کمی هستند شاید یک صدم جمعیت امریکا را تشکیل نمی‌دهند ولی از لحاظ ثروت از لحاظ قدرت علمی، از لحاظ قدرت تبلیغاتی ۷۵ درصد رسانه‌های امریکا در اختیار این‌هاست. مهم‌ترین دستگاه‌های فیلم‌سازی عالم از جمله هالیوود در اختیار این‌هاست و یکی از سیاست‌هایشان این بود که توسعه نسل بدهند تکثیر نسل، و

دیگران را به کمی جمعیت تشویق کنند. اینها را داهیانه و با ابزارهایی که در اختیار داشتند شروع کردند در کشورهای مختلف تبلیغ کردند که کثرت جمعیت شما باعث فقر و فلاکتان می شود کمتر باشید بهتر زندگی کنید. متأسفانه در کشور ما هم اینها کموبیش اثر کرد» (سخنرانی مصباح، ۱۳۹۰، به نقل از میلاد مباحثات، عرب، ۱۴۰۴).

دشمنان اسلام به شیوه به ظاهر دوستانه اما در واقع منافقانه در نابودی نسل مسلمانان اقدام می کنند: «و از مردم، کسانی هستند که گفتار آنان، در زندگی دنیا مایه اعجاب تو می شود (در ظاهر، اظهار محبت شدید می کنند) و خدا را بر آنچه در دل دارند گواه می گیرند. آنان، سرسخت ترین دشمنانند. (نشانه آن، این است که) هنگامی که روی برمی گردانند (و از نزد تو خارج می شوند)، در راه فساد در زمین، کوشش می کنند، و زراعات و نسل را نابود می سازند (با اینکه می دانند) خدا فساد را دوست نمی دارد. « (بقره/۲۰۵). علامه طباطبایی در ذیل آیه می نویسد: «و آن کسی که در آیه اول فرمود ظاهر قولش با باطن قلبش مخالف است، وقتی در زمین سعی به فساد می کند، به نحوی نمی کند که ظاهر آن فساد باشد، بلکه به شکلی انجام می دهد که ظاهرش اصلاح باشد، یعنی کلمات را از جای خود تحریف می کند، و حکم خدا را از آنچه که هست تغییر می دهد، و در تعالیم دینی دخل و تصرف می کند، تصرفی که منجر به فساد اخلاق و اختلاف کلمه شود، و معلوم است که در فساد اخلاق و اختلاف کلمه مرگ دین و فناء انسانیت و فساد دنیا حتمی است» (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۲، ص ۹۶).

هسته دوم، «مانع زدایی» است. گام دوم در فرآیند اقناع سازی فرزندآوری برطرف کردن موانع ذهنی و باورهای غلطی است که مانع جدی فرزندآوری شده اند.

هراس از تنگدستی: یکی از عوامل موثر در کاهش فرزندآوری مسئله اقتصادی است. از نظر اسلام خداوند نه تنها علت ایجاد کننده هستی، بلکه علت استمرار دهنده آن نیز هست. او روزی همه آفرینش را از طریق اسباب مادی و غیر مادی، تقدیر می کند. «وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ» (نور/۳۸). او قادر است به هر کس که بخواهد، بی حساب و ابدی و نامتناهی روزی دهد. «وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ» (ذاریات ۲۲ و ۲۳). رزق، امری آسمانی است که از عالم غیب به عالم شهود منتقل می شود و خداوند بر این مطلب قسم یاد کرده و آن را امری حتمی و ثابت می داند (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص ۳۷۵). علامه طباطبایی در ذیل دو آیه سابق می نویسد:

از اینجا روشن می شود که رزق و مرزوق متلازم با یکدیگرند و از هم جدا شدنی نیستند، ... پس معنا ندارد که مرزوقی باشد که در بقاء خود از رزقی استمداد جوید، ولی رزقی با آن مرزوق نباشد. و نه این فرض معنا دارد که رزقی وجود داشته باشد ولی مرزوقی نباشد. همچنین این فرض ممکن نیست که رزق مرزوقی از آنچه مورد حاجت او است زیاده تر باشد، و نه این فرض ممکن است که مرزوقی بدون رزق بماند. پس رزق داخل

در قضاء الهی است، و دخولش هم اولی و اصلی است، نه بالعرض و تبعی، و این معنای همین عبارت است که می‌گوییم "رزق حق است" (همان، ص ۳۷۷).

«انسان‌ها در این دنیا آفریده نشده‌اند که به‌طور نامحدودی از نعمت‌های مادی استفاده کنند، آفریده شده‌اند تا اینکه به قدر لازم از نعمت‌های این دنیا استفاده کنند تا بتوانند به کمال معنویات‌شان برسند، اینجا یک معبری است، اینجا دار ابدی نیست، ما آمده‌ایم در اینجا توشه‌ای برای آخرت بگیریم، آن اندازه‌ای که لازم است برای تکامل معنوی باید از این نعمت‌های مادی استفاده کنیم. ما برای اینجا خلق نشده ایم، پس چنین نیست که خود بهره‌مندی بی‌نهایت و نامحدود از نعمت‌های مادی یک هدف باشد تا اگر به این هدف لطمه خورد بگوییم باید جلویش را گرفت. انسان‌های دیگری هم نیایند که مزاحم ما بشوند، بینش اسلامی اقتضا نمی‌کند که صرف کم شدن رفاه مجوز جلوگیری از رشد جمعیت شود. به نظر می‌رسد با توجه به مجموعه آیات و روایات مشکلات جمعیتی نباید مانع از توالد و تناسل و تکثیر نسل شود. خداوند متعال رزق جنیندکان را تعیین کرده است و کمبودها مربوط به برنامه ریزی غلط دولت مردان است.» (مصباح، جزوه ۲۹، جامعه شناسی جمعیت، به نقل از عرب، میلاد مباحثات، ۱۴۰۴).

سقط جنین: در حال حاضر آمار سقط جنین در ایران را از ۲۵۰ هزار تا ۳۵۰ هزار نفر در سال می‌دانند (چراغی، ۱۳۹۷، ص ۳۱۶). یکی از بهانه‌هایی که باعث سقط جنین می‌شود، فقر و تنگ‌دستی خانواده است. بعضی از پدران و مادران نادان، به عذر فقر و ناداری، بچه‌های بی‌گناه خویش را سقط می‌کنند. اما نگرش غالب در نظریه فمینیستی، تجویز سقط جنین است. روا دانستن این امر بدان معناست که زنان اختیار دارند در هر مرحله‌ای که بخواهند، به بارداری ناخوشایند خویش پایان دهند. عمده دلایلی که موافقان سقط جنین بیان می‌کنند. به دو مسئله بر می‌گردد: نخست، حق زنان در کنترل جسم خود؛ و دوم فاعل مختار شمردن آنان (همان، ۳۱۴).

در اسلام سقط جنین، غیرانسانی و ممنوع است. از چند آیه قرآن می‌شود حرمت آن را استنباط کرد؛ آیاتی چون: «فرزندانتان را به خاطر تنگ‌دستی نکشید» (انعام/۱۵۱) و «چون از دختر زنده به گور شده پرسیده شود که به چه گناهی کشته شده است» (تکویر، ۸ و ۹) و نیز «ای پیامبر، چون با زنان باایمان نزد تو آیند که [با این شرط] با تو بیعت کنند که چیزی را با خدا شریک نسازند و دزدی نکنند و زنا نکنند و فرزندان خود را نکشند». (ممتحنه/۶۰) علامه طباطبایی در تفسیر آیه سوم می‌نویسد: نباید فرزندان خود را به وسیله زنده به گور کردن و غیر آن و سقط جنین، بکشند (طباطبایی، ۱۴۰۷، ج ۱۹، ص ۲۷۹).

فرزندسالاری: در عصر حاضر که توجه از کمیت به کیفیت فرزندان افزایش یافته را مهیا می‌سازد. نگرانی والدین نسبت به فرزندان امری طبیعی است اما گاهی اوقات نگرانی والدین حالت افراطی و کمال‌گرایانه پیدا می‌کند و زمینه آزار و اذیت خود و فرزندان را فراهم می‌کند. بنابراین یکی از مسائل بینشی که بر فرزندآوری تاثیر

به سزایی دارد توجه بیش از حد والدین به فرزندان است. قرآن کریم در بسیاری از آیات، به انسان هشدار می‌دهد که علاقه به فرزند نباید برای او هدف بشود و او را از دستیابی به اهداف اصیل زندگی باز دارد (مصباح، ۱۳۸۷، ص ۲۷۳). «ای کسانی که ایمان آوردید اموال و اولادتان شما را از یاد خدا به خود مشغول نسازد و هر کس چنین کند زیانکار است چون زیانکاران افرادی این چنین‌اند» (منافقون/۹). امیرالمومنین (ع) در زمینه اعتدال در توجه به فرزندان و خانواده می‌فرمایند: بیشترین دل مشغولی خود را به خانواده و فرزندان (و تأمین زندگی آنها) اختصاص مده، زیرا اگر آنها از دوستان خدا باشند خدا دوستان خود را تنها نمی‌گذارد و اگر از دشمنان خدا هستند چرا هم خود را صرف دشمنان خدا می‌کنی؟! (شریف الرضی، حکمت ۳۵۲، ص ۵۳۶). رسول خدا (ص) می‌فرمایند: «پروردگارا براستی بتو پناه می‌برم از فرزندی که بر من سروری کند» (شیخ صدوق، ج ۳، ص ۵۵۸). متأسفانه بسیاری از کسانی که به سبب عواطف افراطی حتی وسایل و ابزار گناه فرزندان خود را فراهم می‌سازند و از این طریق در گناه آنها شریک می‌شوند و از آن بدتر اینکه گاه این عواطف افراطی سبب می‌شود که در کسب مال نیز ملاحظه حلال و حرام نکنند و از هر راه ممکن به جمع مال بپردازند. در اینگونه موارد اگر فرزند، صالح باشد و خبر از کار پدر نداشته باشد تصرفات او بعد از مرگ پدر در آن اموال شرعاً مجاز است؛ لذتش را او می‌برد و عقوبتش را پدر می‌کشد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۵، ج ۱۵، ص ۳۵۹).

روابط نامشروع: یکی دیگر از مسائل بینشی موثر بر فرزندآوری، باور به روابط آزاد است که باعث کاهش انگیزه برخی جوانان برای ازدواج و قبول مسئولیت خانواده می‌شود. رواج این گونه رفتارها در کنار کارکرد منفی بسیاری که دارد، عاملی مهم در کاهش فرزندآوری است. اسلام ضمن به رسمیت شناختن غریزه جنسی و معرفی آن به عنوان «اخلاق پیامبران» (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۴، ص ۹) و نفی هرگونه رهبانیت، آن را در چارچوبی خاص تعریف، تبلیغ و تشویق می‌کند. چارچوبی که اسلام معرفی کرده، با نیازهای روانی، مادی، معنوی، فردی و اجتماعی انسانها سازگار است. نفی این گونه رفتارها همراه با تشویق به ارضای نیازهای جنسی در خانواده، زمینه را برای فرزندآوری فراهم می‌آورد (چراغی، ۱۳۹۷، ص ۳۵۲). در آموزه‌های اسلامی یکی از اسباب قطع نسل انسان را بی بندوباری جنسی می‌داند و علت اصلی اینکه خداوند لواط و مساحقه را حرام دانسته است قطع نسل می‌داند.

هسته سوم، «انگیزه بخشی» است. گام سوم جهت دهی و نیروبخشی به سمت عمل فرزندآوری است. که شامل سه مولفه «انگیزه بقا»، «انگیزه کمال» و «انگیزه لذت» می‌باشد. بر اساس دیدگاه‌های فلسفه اسلامی، تمامی تمایلات و کشش‌های درونی انسان، ریشه در یک میل بنیادین به نام «حب ذات» یا دوست داشتن خویشتن دارد. این غریزه اصیل، سرچشمه و خاستگاه سایر امیال است که به صورت شاخه‌ها و مجراهای مختلف در رفتار فرد تجلی می‌یابد (مصباح، ۱۳۹۱). از میان این مجاری، سه کانال اصلی و

غریزی قابل شناسایی است که محرک اصلی تمام تلاش‌های انسانی محسوب می‌شوند: گرایش به بقا، گرایش به کمال و گرایش به لذت. این سه، در حقیقت، جلوه‌های متکثر حب نفس هستند (مصباح، ۱۳۹۱). مدل پیشنهادی این پژوهش، مؤلفه‌های اقناع‌کننده فرزندآوری را در ذیل این سه غریزه اصلی تفسیر می‌کند:

انگیزه بقا و جاودانگی: والاترین آرزوی انسان، ماندگاری و بقا است. از آنجا که بقای فیزیکی نامحدود ممکن نیست، فرد برای ارضای این نیاز غریزی، به بقای معنوی و اجتماعی روی می‌آورد. تولید نسل و باقی گذاشتن یاد و نام نیک از طریق فرزند، یکی از قدرتمندترین مکانیسم‌های تحقق این میل است. میل به داشتن فرزند، در این چارچوب، نمادی از انگیزه غریزی بقا و کمال‌طلبی انسان تفسیر می‌شود (شجاعی، ۱۳۹۲).

انگیزه کمال و تعالی: این انگیزه در طول انگیزه بقا قرار دارد، چرا که شرط اولیه هرگونه تکاملی، بقا است. کمال‌طلبی، خواست افزایش بهره‌وری و شکوفایی قابلیت‌های مادی و معنوی است (مصباح، ۱۳۹۱). فرزندآوری می‌تواند در ابعاد کمال فردی والدین (مانند افزایش صبر، مسئولیت‌پذیری)، توسعه اقتصادی خانواده و تعالی اجتماعی، به عنوان یک عاملیت رشدبخش عمل کند و ظرفیت‌های نهفته والدین و جامعه را به فعلیت برساند.

انگیزه لذت: انسان به‌صورت فطری جویای لذت و گریزان از الم است (مصباح، ۱۳۸۶). با این حال، در منظومه فکری اسلامی، لذت مطلوب، صرفاً لذت آنی و حسی نیست، بلکه لذتی پایدار و برتر است که در مفهوم «سعادت» جای می‌گیرد. سعادتمند کسی است که در مجموع، کیفیت و دوام لذت‌هایش بر درد و رنج‌هایش غلبه دارد (مصباح، ۱۳۹۱). بنابراین، انگیزه لذت در فرزندآوری، معطوف به لذت سعادتمندانه است که دو ویژگی برتری کیفی (مانند عمق عاطفی و معنوی) و دوام نسبی (مانند همراهی در طول عمر و یادگاری پس از آن) را دارا می‌باشد.

منابع اسلامی به‌وضوح به نقش فرزند به عنوان عاملی برای افزایش نشاط، شادکامی و سلامت روان والدین اشاره دارند. این تأثیر تنها محدود به احساسات آنی نبوده و به عنوان یک منبع پایدار عاطفی تعریف می‌شود که حتی در سطوح بالای معنوی نیز جایگاه دارد. به عنوان نمونه، در پاسخی از امام صادق (ع) به پرسش درباره بهترین نعمت، نگاه به چهره فرزند به عنوان پاسخی برجسته ذکر شده است (ابن بابویه، ۱۴۱۳ ق، ج ۱، ص ۲۷۲). این

بیان، نقش تقویت مثبت عاطفی و ارتقای بهزیستی ذهنی را از طریق پیوند والدینی نشان می‌دهد. این مفهوم در آیات و روایات متعددی با تعبیری مانند «قُرَّةُ أَعْيُنٍ» (مایه روشنی چشم و خشنودی) تبیین شده است (فرقان: ۷۴). پیامبر اکرم (ص) نیز با توصیه به فرزندآوری، بر این جنبه تأکید کرده و آن را مایه «روشنایی چشم» معرفی نموده‌اند (طبرسی، ۱۴۱۲ ق، ص ۲۲۴). جالب‌تر آنکه این آرامش و شادکامی تنها مختص حیات دنیوی نیست؛ بلکه بر اساس تفسیری از امام صادق (ع)، اتصال اعمال نیک فرزندان صالح به والدین در آخرت، تداوم و تعالی این «روشنایی چشم» را در حیات ابدی تضمین می‌کند (کلینی، ۱۴۰۹ ق، ج ۳، ص ۲۴۹). از این منظر، فرزندآوری می‌تواند در راستای انگیزه کمال و تعالی پایدار قرار گیرد.

فراتر از شادکامی فردی، داده‌ها نشان می‌دهد فرزند به عنوان عاملی برای انسجام و استحکام درون‌ساختاری نهاد خانواده عمل می‌کند. روایات، فرزندان (به‌ویژه دختران) را مونس، همدم و مایه انس والدین برشمرده‌اند (کلینی، ۱۴۰۹ ق، ج ۶، ص ۵). این نقش در قالب دعایی از امام صادق (ع) برای درخواست فرزند صالح به وضوح ترسیم شده است: «خداوندا... از وحشت به ایشان انس گیرم و از وحدت (و تنهایی) با آنان آرامش یابم» (کلینی، ۱۴۰۹ ق، ج ۱۱، ص ۳۴۶). این بیان، به دو نیاز عمیق روان‌شناختی اشاره دارد: ۱- کاهش وحشت و اضطراب وجودی: فرزند به عنوان همدم و پناهگاه عاطفی، به کاهش احساس تنهایی و اضطراب والدین کمک می‌کند. ۲- تأمین آرامش از طریق پیوند اجتماعی: حضور فرزند حس تعلق و پیوند را در کانون خانواده تقویت کرده و سرمایه اجتماعی و عاطفی والدین را افزایش می‌دهد.

هسته چهارم، «توانمندسازی» است. گام چهارم توانمندی‌هایی که مبدأ فعالیت است و فعالیت صرفاً به کارها و تلاش‌های جسمانی منحصر نمی‌شود بلکه شامل توانایی‌های روانی، معنوی و اجتماعی نیز مربوط می‌شود.

توانمندی جسمی: براساس منابع اسلامی خداوند جنس زن و مرد را خلق کرد و یکی از حکمت‌های خداوند در خلقت جنسیت زن و مرد فرزندآوری است، همانطور که در آیات و روایات به آمده است. امام صادق (ع): چه کسی آدمی را نر و ماده گردانیده است، مگر کسی که او را برای تناسل آفریده؟ (مجلسی، ۱۴۰۳، جلد ۵۸، صفحه ۳۲۰). امام صادق (ع): ای مفضل! بیندیش در کارهایی که در انسان نهاده شده از خوراک و خواب و جماع و آنچه در آنها تدبیر شده، زیرا برای هر کدام محرکی در خود آدمی است گرسنگی خوراک می‌خواهد که زندگی و قوام تن بدانست، چرت خواب می‌آورد که آسایش بخش و نیرو پرور است، و

شهوت (میل جنسی)، محرک بر جماع است که دوام نسل و بقای نوع انسانی به آن است، و... و اگر حرکت جماع برای محض هم رسانیدن فرزند بود، بعید نبود که سستی ورزد و نکند تا نسل کم شود یا منقطع گردد زیرا که هستند بعضی مردم که رغبت به فرزند و اعتنائی به شأن آن ندارند (مجلسی، ۱۴۰۳، جلد ۵۸، صفحه ۲۵۵).

در منابع اسلامی هدف از خلقت زیبایی زنان، جذب جنس مخالف، تحریک جنسی و در نهایت، فرزندآوری است. امام صادق (ع) به مفضل علت اینکه صورت دختران بدون مو آفریده شده است می‌فرماید: «بخاطر این است که زیبایی و شادابی در او بماند و موجب تمایل مرد به او شود و بدین وسیله نسل بشر باقی بماند» (مجلسی، ۱۴۰۳، جلد ۵۷، صفحه ۳۷۷). در ادامه حدیث نیز می‌فرماید: «خداوند به مرد «ریش» داد تا عزت و جلالت و هیبت او افزوده شود و به زن نداد تا زیبایی صورت، شادابی، طراوت و ظرافت او که برای خوشی و همبستری آنان مناسبتر است، نگاه داشته شود» (مفضل، ۱۳۴۲، ص ۹۰). اما در عصر حاضر، هدف متوسط زیبایی و شادابی زنان، هدف اصلی شده است و به هدف اصلی که ابقای نسل بشر است توجهی نمی‌شود.

امام صادق (ع) خطاب به مفضل هدف اصلی از خلقت جنس مذکر و مونث را دوام و بقای نسل آدمی بیان می‌فرماید: «اگر کلونی بر یکی از این دو لنگه در دیدی، آیا می‌پنداری که آن، بیهوده نصب شده است؟ بلکه به ضرورت می‌دانی که آن را ساخته‌اند، تا با لنگه دیگر کنار هم آیند و مصلحت بستن در را نتیجه دهد و بدین گونه جنس مذکر را می‌بینی که گویی برای جنس ماده آماده شده است تا برای دوام و بقای نسل به هم برسند» (همان، ص ۹۶). به هر حال، قوام و بقای جامعه به توالد و تناسل است که از یک اختلاف طبیعی بین زن و مرد سرچشمه می‌گیرد و اگر چنین اختلافی در میان انسان‌ها نباشد، اصلاً انسانی باقی نمی‌ماند؛ چنانکه اگر از روز اول هم چنین اختلافی وجود نداشت، نسل انسان بوجود نمی‌آید. (مصباح به نقل از عرب، میلاد مباحثات، ص ۳۵).

توانمندسازی روانی: واقعیت این است که خداوند متعال برای تداوم و تربیت نسل توحیدی، انسان را در دو جنس زن و مرد قرار داد و هر کدام را با ویژگی‌های فیزیکی و روانی متفاوت آفرید و جاذبه جنسی و عاطفی شدید میان آنان قرار داد. هر چند به لحاظ هستی‌شناختی، دلیل این تدبیرها تداوم و تربیت نسل توحیدی است، با این حال، با نگاهی واقعیت‌شناختی، اکنون ما با زن و مردی رو به رو هستیم که تفاوت‌های جنسی، جنسیتی، عاطفی و روانی با یکدیگر داشته و به شدت به یکدیگر تمایل دارند، بدان حد که ازدواج و رسیدن آن دو به هم، یکی از نیازهای حیات انسانی است. بر آورده شدن این نیاز اساسی، به آرامش می‌انجامد و بر آورده نشدن آن، موجب ناآرامی و اضطراب می‌گردد. به همین جهت، خداوند متعال می‌فرماید:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ. (روم/۲۱) و از نشانه‌های او این که از [نوع] خودتان همسرانی برای شما آفرید تا بدانها آرام گیرید و میانان دوستی و رحمت نهاد. آری، در این [نعمت] برای مردمی که می‌اندیشند، قطعاً نشانه‌هایی است.

خانواده، کانون انس و توحید است؛ امری که می‌تواند ظرفیت و انگیزه بالایی برای سازگاری و کامیابی فراهم سازد. از یک سو، همسران به لحاظ تفاوت‌های جسمانی و روانی به یکدیگر نیاز دارند و خداوند متعال با نظر لطف و مرحمت خود، میان آنان مودّت و رحمت قرار می‌دهد و از سوی دیگر، همسران با کمک یکدیگر به تربیت انسان‌های توحیدی همّت می‌گمارند که از بُعدی دیگر، لطف خدا را موجب می‌گردد. مجموعه این دو امر، توجیه کننده قداست خانواده و ارزش الهی آن است که می‌تواند ظرفیت لازم و انگیزه قوی‌ای برای سازگاری و کامیابی فراهم آورد.

توانمندی اجتماعی: یکی از نکته‌های بسیار مهمی که از این آیه شریفه «وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ...؛ مردان و زنان بی‌همسر و غلامان و کنیزان صالح و درستکاران را همسر دهید. اگر فقیر و تنگدست باشند، خداوند از فضل خود، آنان را بی‌نیاز می‌سازد». به دست می‌آید، این است که خداوند بزرگ با آوردن کلمه «أَنْكِحُوا» به جای «إِنْكِحُوا» دستور می‌فرماید: گذشته از ازدواج کردن که مطلوب و مستحب است، دختران و زنان بی‌شوهر را شوهر، و پسران و مردان بی‌زن را زن دهند. تعبیر «أَنْكِحُوا» نظیر تعبیر «أَقِمُوا» و «وَلَا تَحَاضُّونَ» و «تَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ» و مانند این‌ها است. در همه این موارد، قرآن نمی‌گوید ازدواج کنید، نماز بخوانید، به نیازمندان کمک کنید یا حق بگویید و صبر کنید؛ بلکه سفارش می‌کند که ازدواج، نماز، دستگیری از مستمندان و عمل به حق و صبر را احیا کرده، و رواج دهید و همدیگر را به این امور توصیه و تشویق کنید. به عبارت دیگر، هر فردی دو تکلیف دارد: یکی مسؤولیت عمل کردن به وظیفه، و دیگری مسؤولیت به عمل و داشتن دیگران. افزون بر این که هر مردی یا زنی باید ازدواج کند، لازم است در اندیشه مردان و زنان ازدواج نکرده هم باشد؛ یعنی بکوشد تا موانع ازدواج را از پیش پای آنان بردارد. و زمینه فرزندآوری را تسهیل نمایند.

تبیین مدل نهایی: تلفیق یافته‌ها با چارچوب نظری

پاسخ به پرسش دوم، با بهره‌گیری از الگوی هرمی سه‌بعدی نفس ارائه شده توسط علامه مصباح شکل گرفت. بر این اساس، رابطه هسته‌های شناسایی شده با ابعاد وجودی انسان به شرح ذیل تبیین می‌شود:

مدل اقناع سازی فرزندآوری براساس منابع اسلامی به صورت یک سیستم یکپارچه و پویا عمل می‌کند که در آن سه بُعد نفس و هسته‌های مرتبط با آن، در تعامل با یکدیگر به اقناع نهایی منجر می‌شوند. مسیر منطقی اثرگذاری به این شرح است:

سطح پایه (شناخت‌سازی و بازدارنده‌زدایی): فرآیند با فعال‌سازی بُعد شناختی آغاز می‌شود. هسته «آگاهی‌بخشی» با ارائه بینش‌های مثبت و ضروری (مانند گسترش نسل توحیدی، ارزش ازدواج، جایگاه مادری و خدعه دشمنان)، زمینه فکری اولیه را فراهم می‌کند. هم‌زمان، هسته «مانع‌زدایی» به اصلاح یا تضعیف باورها و

ترس‌های بازدارنده (مانند هراس از فقر یا اشتباهات تربیتی فرزندسالاری، سقط جنین، روابط نامشروع) می‌پردازد. این مرحله، پایه منطقی و فکری برای پذیرش فرزندآوری را ایجاد می‌کند.

سطح میانی (تحریک محرک‌های درونی): خروجی سطح پایه (شناخت اصلاح‌شده) وارد بُعد گرایشی می‌شود. هسته «انگیزه‌بخشی» با تبیین دستاوردهای فرزندآوری، به طور مستقیم سه غریزه اصیل ریشه‌دار در «حب نفس» را هدف می‌گیرد: ۱- حب بقا: از طریق وعده بقای نام و تداوم نسل. ۲- حب کمال: از طریق ترسیم نقش فرزند در تکامل فردی، خانوادگی و اجتماعی والدین. ۳- حب لذت و سعادت: از طریق ارائه تصویری از نشاط، انس و آرامش ناشی از فرزند. این مرحله، کشش عاطفی و میلی لازم را ایجاد می‌کند.

سطح عملیاتی (تأمین امکان تحقق): برای تبدیل «شناخت» و «میل» به «اقدام»، بُعد قوایی نفس باید فعال شود. هسته «توانمندسازی» با تمرکز بر ارتقای قابلیت‌های جسمانی، روانی و اجتماعی افراد و خانواده‌ها، موانع عملی پیش‌رو را کاهش می‌دهد و احساس کارآمدی و آمادگی برای پذیرش مسئولیت فرزندآوری را تقویت می‌کند.

نتیجه: تنها در صورت هم‌نوایی و تعامل زنجیره‌واری این سه سطح است که اقناع پایدار و جامع شکل می‌گیرد. فقدان یا ضعف در هر یک از این اضلاع (مثلاً وجود انگیزه قوی اما عدم توانمندی جسمی یا روانی، یا وجود توانمندی اما فقدان بینش یا انگیزه کافی)، فرآیند اقناع را ناکام یا شکننده خواهد کرد. این مدل چارچوبی برای طراحی پیام‌ها و برنامه‌های جامع جمعیتی و خانوادگی ارائه می‌دهد.

محدودیت‌ها و پیشنهادات

این پژوهش با تمرکز بر متون اسلامی و دیدگاه‌های روان‌شناختی - اسلامی انجام شده است. آزمون تجربی این مدل در جامعه هدف و همچنین مقایسه تطبیقی آن با نظریه‌های روان‌شناسی غربی درباره اقناع‌سازی و ترغیب، می‌تواند زمینه مطالعات آینده باشد. همچنین، طراحی ابزارهای سنجش و برنامه‌های مداخله‌ای مبتنی بر این مدل، و یا بسته جامع آموزشی مبتنی بر این مدل، گام عملی بعدی در مسیر تبدیل این چارچوب نظری به راهکارهای کاربردی در سیاست‌گذاری فرهنگی و جمعیتی است.

منابع

۱. قرآن کریم، علی مشکینی
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۸۵)، *عِلل الشرایع*، ج ۲، قم، کتابفروشی دآوری.
۳. او جاقلو، سجاد، و عباس مرادی، و ابراهیم قاسمی، و جمال ارشدی، (۱۳۹۳)، «تغییرات نسلی ارزش فرزند و رفتار فرزندآوری زنان پیش و پس از انقلاب اسلامی (مطالعه موردی: شهر زنجان)»، زن در فرهنگ و هنر، دوره ۶، شماره ۳، صص ۴۰۹-۴۲۵.

۴. پژهان، علی، و آیتا کمالی ها، (۱۳۹۴)، تاثیر عوامل فرهنگی بر باروری زنان ۱۵-۴۹ سال منطقه ۱۲ شهر تهران، جامعه پژوهی فرهنگی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ششم، شماره دوم، صص ۱۱۵-۱۳۷.
۵. پسندیده، عباس، ۱۴۰۳، رضایت زناشویی، موسسه انتشاراتی دارالحدیث، چاپ شانزدهم.
۶. پیلتن، فخرالسادات و محمد رحمانیان، (۱۳۹۴)، بررسی جامعه شناختی عوامل موثر بر تمایل به فرزندآوری زنان و مردان متأهل (مورد مطالعه: زنان و مردان ۲۵ تا ۴۵ ساله شهر جهرم)، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، سال هفتم/شماره دوم.
۷. جعفری هرنندی، رضا و همکاران، ۱۳۸۷، تحلیل محتوا روشی پرکاربرد در مطالعات علوم اجتماعی، رفتاری و انسانی با تأکید بر تحلیل محتوای کتاب های درسی، روش شناسی علوم انسانی، ش ۵۵، ص ۳۳-۵۸.
۸. چراغی کوتیانی، اسماعیل، (۱۳۹۷)، بحران خاموش: واکاوی جامعه شناختی علل فرهنگی اجتماعی کاهش باروری در ایران، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره.
۹. حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ ق)، وسائل الشیعه، جلد ۱۶، قم، مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
۱۰. شاملی، عباسعلی و شهناز یوسفی، ۱۴۰۰، الگوی نظری هرم روانی آدمی؛ پیشنهادی برای نظریه مندسازی فرآیند شکل گیری انگیزش، گرایش ها و رفتارها با رویکردی اسلامی، فصلنامه تحقیقات بنیادین علوم انسانی، پیاپی ۲۲، ص ۳۹-۱۱.
۱۱. شجاعی، محمدصادق، (۱۳۹۲)، دیدگاه های روان شناختی حضرت آیت الله مصباح یزدی، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۱۲. طباطبایی، سید محمدحسین، (۱۴۱۷ ق) المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت، موسسه الأعلمی للمطبوعات.
۱۳. طباطبایی، سید محمدکاظم، (۱۳۹۰)، منطق فهم حدیث، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۱۴. عرب، هادی، ۱۴۰۴، میلاد مباهات، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره.
۱۵. علوی، سیداسماعیل، (۱۳۹۸)، نگرش به فرزندآوری براساس منابع اسلامی و ساخت پرسشنامه اولیه آن، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره.
۱۶. فتحی آشتیانی، علی، (۱۳۹۵)، آزمون های روان شناختی، جلد ۲، تهران، بعثت.
۱۷. فرانزوی، استغن ال، (۱۳۹۵)، روان شناسی اجتماعی، مهرداد فیروزبخت و منصورقنادان، تهران، موسسه خدمات فرهنگی رسا.

۱۸. قندی زاده، مجید، محمدرضا جهانگیرزاده، محمدرضا احمدی، ۱۴۰۲، *مدل مفهومی اراده براساس منابع اسلامی*، فصلنامه فرهنگ مشاوره و رواندرومانی، سال چهاردهم، شماره ۶۵، ص ۱ تا ۳۷.
۱۹. کلانتری، خلیل، ۱۳۸۷، *مدل سازی معادلات ساختاری در تحقیقات اجتماعی- اقتصادی*، تهران، فرهنگ صبا.
۲۰. کلانتری، صمد، عباس زاده، محمد، مظفری، فاروق امین، راکعی بناب، ندا، (۱۳۸۹)، «بررسی جامعه شناختی گرایش به فرزندآوری و برخی عوامل مرتبط با آن (مورد مطالعه: جوانان متاهل شهر تبریز)»، *جامعه شناسی کاربردی*، سال ۲۱، شماره ۳۷، صص ۸۳-۱۰۴.
۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۰۷ ق)، *الکافی*، علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دار الکتب الإسلامیه.
۲۲. گلپایگانی، زهرا، (۱۳۹۴)، «بررسی عوامل موثر بر تغییر نگرش خانواده های ایرانی در خصوص کم فرزندآوری با نگاه سیاست های جمعیتی»، *کنفرانس بین المللی علوم انسانی، روانشناسی و علوم اجتماعی*.
۲۳. مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ ق)، *بحار الأنوار*، جمعی از محققان، بیروت، دار إحياء التراث العربی.
۲۴. محمدی، نعیم، و بتول صیفوری، (۱۳۹۶)، «بررسی جامعه شناختی عوامل موثر بر ترجیح باروری زنان»، *فصلنامه فرهنگی- تربیتی زنان و خانواده*، سال یازدهم، شماره ۳۶، صص ۷۰-۴۹.
۲۵. مصباح یزدی، محمدتقی، (۱۳۸۶)، *اخلاق در قرآن* (معارف قرآن ۷)، جلد ۱، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۲۶. -----، (۱۳۸۹)، *انسان شناسی* (معارف قرآن ۳-۱)، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۲۷. -----، (۱۳۹۱)، *اخلاق در قرآن*، جلد ۱ و ۲، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره.
۲۸. -----، (۱۳۹۲)، *انسان سازی در قرآن*، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۲۹. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۵، *تفسیر نمونه*، جلد ۱۵، دارالکتب الاسلامیه، تهران.
۳۰. منسوب به جعفر بن محمد امام ششم علیه السلام، ۱۴۰۰ ق، *مصباح الشریعه*، بیروت، اعلمی.
۳۱. منسوب به علی بن موسی الرضا علیه سلام، ۱۴۰۶ ق، *الفقه المنسوب الی الامام الرضا علیه سلام*، مشهد، موسسه آل البيت علیهم السلام.
۳۲. موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره، *مشکات* (مجموعه آثار حضرت آیت الله علامه مصباح یزدی «ره»)، ۱۳۹۱ ش.

۳۳. مهرابی، امیر حمزه و همکاران، ۱۳۹۰، *معرفی روش‌شناسی نظریه داده بنیاد برای تحقیقات اسلامی*، مدیریت فرهنگ اسلامی، ش ۲۳، ص ۵-۳۰.
۳۴. نوری، نجیب الله، ۱۳۹۶، *عوامل و ساختار انگیزش رفتار انسان از منظر علامه طباطبائی*، روانشناسی و دین، ش ۴۰، ص ۱-۱۲.
۳۵. نوری، حسین بن محمد تقی، (۱۴۰۸ ق)، *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، جلد ۲، قم، مؤسسه آل البيت عليهم السلام.
۳۶. مفضل بن عمر، ۱۳۴۲، *توحید المفضل*، قم، ایران، کتابفروشی داوری.
۳۷. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور، *جامع الاحادیث نسخه ۳/۵*، ۱۳۹۱ ش.
۳۸. -----، *جامع التفاسیر نسخه ۳*، ۱۳۸۹ ش.

39. Aronson, E, Wilson, T.D, Akert, R.M & Sommers, S.R, (2016), *Social Psychology*, New York, Pearson Education, Ninth Edition.
40. Barber JS. (2001) “*Ideational influences on the transition to parenthood: Attitudes toward childbearing and competing alternatives*”. Soc Psychol Q, 2001;101– 27.
41. Brauner–Otto SR. (2013) “*Attitudes about Children and Fertility Limitation Behavior*”. Popul Res Policy Rev, 2013; 32(1): 1-24.
42. Brauner–Otto SR. (2013) “*Attitudes about Children and Fertility Limitation Behavior*”. Popul Res Policy Rev, 2013; 32(1): 1-24.
43. Cimino, J. J. (2000). From Data to Knowledge through Concept-oriented Terminology. Journal of the American Medical Informatics Association, 7(3), 288–297.
44. Hogg, Michael, Joel M. Cooper, (2007), *The SAGE Handbook of Social Psychology*, Concise Student Edition (Sage Social Psychology Program) -Sage Publications Ltd.
45. Miller, W. B., & D.J. Pasta. (1995). “The psychology of child timing: A measurement instrument and a model,” *Journal of Applied Social Psychology*, 24, 218-250.
46. Morgan, s.p (2008). "Is low fertility a 21st century demographic crisis? Demography, 40: PP 589-603.
47. Plat, 2022, Aristotle's Rhetoric. <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-rhetoric/#ThreMeanPers>
48. Strauss, Anselm; & Corbin, Juliet. (1990). *Basics of qualitative research*. Sage publications.